

บทที่ ๓

เปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอ

พระเอกในตำราการละครสันสกฤต

ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยได้แบ่งวิเคราะห์การละครสันสกฤตออกเป็นสองสมัยด้วยกัน คือ การละครสันสกฤตสมัยก่อนกาลิเลโอ และการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิเลโอ ดังนั้นการเปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอกับการละครสันสกฤตก็จะแบ่งออกเป็นสองสมัยเช่นกัน คือ เปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอกับการละครสันสกฤตสมัยก่อนกาลิเลโอ และเปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอกับการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิเลโอ

เปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอกับการละครสันสกฤตสมัยก่อนกาลิเลโอ

ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วในบทที่ ๒ ว่า คัมภีร์นาฏยศาสตร์เป็นตำราการละครที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย และสันนิษฐานว่ามีมาก่อนสมัยกาลิเลโอ ดังนั้นผู้วิจัยจะเปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิเลโอกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์ โดยผู้วิจัยจะศึกษาลักษณะบทบาท และอุปนิสัยของพระเอกในบทละครของกาลิเลโอทั้ง ๓ เรื่อง แล้วนำมาวิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ของคัมภีร์นาฏยศาสตร์

ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์นั้น ปรตมุณีกล่าวถึงความหมายของพระเอกไว้ว่า "ในกรณีทีบทละครนั้นมีตัวละครผู้ชายมาก บุคคลที่เคราะห์ร้ายหรือได้รับความเดือดร้อนทุกข์ทรมาน แต่ได้รับยกย่องในที่สุดเรียกว่าพระเอก และเมื่อมีบุคคลเช่นนั้นมากกว่าหนึ่ง ผู้ที่เคราะห์ร้ายและได้รับยกย่องมากที่สุดคือพระเอก"^๑ แต่พระเอกในบทละครของกาลิเลโอ

^๑ คุวิทยานิพนธ์ที่ ๒ หน้า ๕.

ทั้ง ๓ คน ไม่ได้มีลักษณะตรงตามทฤษฎีนี้โดยตรง เพราะพระเอกในบทละครของกาลิลาส ทั้ง ๓ คน เป็นกษัตริย์ที่อยู่ท่ามกลางโศกสมบัติและความสุขสำราญทั้งหลาย อยู่ในราช-
ตระกูลที่สูงส่ง และห่างไกลจากความทุกข์ยากทั้งมวล แต่อย่างไรก็ตาม พระเอกในบท
ละครของกาลิลาสก็ยังมีลักษณะที่ตรงตามตำราอยู่บ้าง กล่าวคือ พระเอกได้รับความ-
เกื้อกร้อนทุกข์ทรมาณใจ เนื่องจากการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก เช่น ท้าวบุญรัฐวิธใน
บทละครเรื่องวิกรโมรวิ และท้าวทษยันต์ในบทละครเรื่องอภิชฎานศกุนตลา แต่ทั้งสอง
ท่านก็ประสบกับความสุขในที่สุด

ภรตมุณีได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประเภทของพระเอกไว้น้อยมาก แต่ก็พอจะ
จัดได้ว่าพระเอกในบทละครของกาลิลาสทั้ง ๓ คน อยู่ในประเภทฮีโรลิสติก (มั่นคงและร่า-
เริง) เพราะภรตมุณีได้จัดให้กษัตริย์อยู่ในพระเอกประเภทนี้เท่านั้น^๒ ส่วนลักษณะของ
พระเอกนั้นภรตมุณีไม่ได้กล่าวไว้ แต่กล่าวถึงลักษณะของพระราชาไว้อย่างละเอียด^๓
และเนื่องจากพระเอกในบทละครของกาลิลาสทั้ง ๓ คน เป็นกษัตริย์ ผู้วิจิตรจึงอาศัย
ลักษณะของพระราชาในคัมภีร์นาฏยศาสตร์เป็นหลักในการวิเคราะห์พระเอกในบทละคร
ของกาลิลาสทั้ง ๓ เรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. ความสามารถของพระราชา

๑.๑ ท้าวทษยันต์

คัมภีร์นาฏยศาสตร์ได้เสนอไว้ว่าผู้ที่ เป็นกษัตริย์ควรเป็นผู้ที่ชำนาญในกิจการ
งานต่างๆรอบด้าน พระเอกในบทละครของกาลิลาสมีลักษณะเช่นนี้ทุกคน ในเรื่องกิ-

^๑ดูวิทยานิพนธ์หน้า ๕.

^๒เล่มเดียวกันหน้า ๑๖.

การงานอันเป็นหน้าที่ของกษัตริย์แล้ว ท้าวทุษยนต์ทรงทำหน้าที่ของกษัตริย์อย่างดี พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่กล้าหาญ ทรงปกป้องคุ้มครองประเทศ และปกป้องรักษาประชาชนอย่างเต็มความสามารถ ในแผ่นดินของพระองค์ ไม่ว่าใครที่ไหนเคียดแค้นก็มักจะนึกถึงพระองค์ก่อนผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากบทละครเรื่องอภิชาตานุศุลลา องก์ที่ ๑ ตอนที่ฝั่งมาบินวนเวียนตอมหน้านางศกุนตลาอยู่นั้น นางได้เรียกเพื่อนทั้งสองคือ นางปริยัมวทา และนางอนสุยาให้ช่วย แต่ทั้งคู่ก็พูดกระเซ้าว่า "เราเป็นใครกันที่จะช่วยเหลือเธอได้ เธอร้องเรียกท้าวทุษยนต์ซึ่ง ป่าอันศักดิ์สิทธิ์นี้ต้องได้รับการคุ้มครองจากราชาราช"^๒ แม้แต่ฤๅษีชีไพร เมื่อประสบความเดือดร้อนก็ต้องมาขอความช่วยเหลือจากพระองค์ เห็นได้เมื่อฤๅษี ๒ คนมาราบหูลขอให้พระองค์ไปช่วยปราบอมนุษย์ที่มารบกวนการบำเพ็ญตบะของพวกนักพรตในป่าที่ใช้บำเพ็ญตบะ ในขณะที่ฤๅษีภักวะ ไม่อยู่ นักพรตเหล่านั้นก็ได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดี เมื่อฤๅษี ๒ คนได้เห็นบุคลิกลักษณะของพระองค์เข้า ต่างก็ไม่ประหลาดใจเลยในกิตติศัพท์แห่งความเก่งกล้าของพระองค์ ฤๅษีคนที่ ๒ ถึงกับรำพึงขึ้นว่า "ไม่น่าประหลาดใจเลยที่พระองค์เพียงผู้เดียว ที่มีพระพาหอันแข็งแกร่งเหมือนสลักประตูเมือง จะทรงปกป้องโลกทั้งหมคอันมีมหาสมุทรสี่กรามเป็นขอบเขต หมู่เทวคาซึ่งเป็นศัตรูกับ -

มหาภารตะ ราชธรรมานูศาสนบรพได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระราชาไว้ในหัวข้อที่ว่าด้วยราชธรรมว่า "การขัดขวางพวกคนชั่ว การคุ้มครองเหล่าคนดี และการไม่หนีสมรภูมิ เหล่านี้คือหน้าที่อันประเสริฐของพระราชาทั้งหลาย"

Mahābhārata. (Gorakhpura : Gita Press, 1957), III, p.387.

^๒ Sak. ร้อยแก้วหลัง I.24, p.22.

kāo amhe parittādum /dussandam akkanda /
rāarakkhidavvāim tavovaṇāim ṇāma /

แทคยหวังชัยชนะค้วยทญูที่ขึ้นสายแล้วของพระองค์ กับสายฟ้า(วฑูร) ของพระอินทร์"^๑

กิตติศัพท์ความกล้าหาญของท้าวทุษยันต์ไม่ใช่เป็นเพียงแต่การว่าสู้กันในโลกมนุษย์เท่านั้น แต่จรขจายไปถึงสวรรค์ค้วย พระอินทร์ทรงทราบเรื่องนี้ก็ เพราะทรงเป็นพระสหายที่สนิทสนมกัน คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ตลอดมา เพราะฉะนั้นเมื่อถึงคราวที่สวรรค์ได้รับความเดือดร้อนจากพวกอสูรที่เรียกว่าทุรชัย(ทุรชย) ซึ่งเป็นเชื้อสายของอสูรกาลเนมิ และพระอินทร์เองก็ไม่สามารถปราบปรามได้ จึงได้ส่งมาตลีมาขอความช่วยเหลือจากท้าวทุษยันต์ ท้าวทุษยันต์ก็ทรงรับที่จะช่วยเหลืออย่างเต็มพระทัย ในองก์ที่ ๖ มาตลีได้แสดงความเชื่อมั่นที่มีต่อพระองค์ไว้ว่า "ไคยีนว่าพระอินทร์พระสหายของพระองค์นั้นไม่อาจที่จะเอาชนะพวกทุรชัยได้ แต่พระองค์สามารถที่จะฟาดฟันพวกมันได้เพราะนำหน้าในสนามรบ เช่นเดียวกับพระอาทิตย์ที่ไม่สามารถขบไล่ความมืดของราตรีได้ นอกเสียจากพระจันทร์เท่านั้น"^๒ มาตลีได้สกุศลความเก่งกล้าของท้าวทุษยันต์ไว้ในองก์ที่ ๗ อีกว่า "สวรรค์ของพระอินทร์ผู้โปรดปรานความสำราญ เป็นสถานที่ปราศจากเลี่ยนหนามคือทานพ ค้วยปัจจย

^๑ Sak. II.15, p.58.

nāitaccitraṃ yad ayam udadhis'yāmasīmāṃ dharitrīm ekaḥ
kṛtsnāṃ nagaraparighaprāṃśubāhur bhunakti /
āsāmsante surasamitayo baddhavāirā hi dāityāir-
asyādhiḥ dhanuṣi vijayaṃ pāuruhūte ca vajre /II.15/

^๒ Sak. VI.30, p.206.

sakhyus te sa kila śatakratorajayyas
tasya tvaṃ raṇasīrasi smṛto nihantā /
ucchettuṃ prabhavati yanna saptasaptis
tannāisāṃ timiram apākaroti candrah /VI.30/

สองประการคือ ค่ายศที่ขึ้นสายของท่านในเวลานี้ และค่ายกรงเล็บแห่งนรสิงห์ในอดีต"^๑

นอกจากนั้นมาตลียังไ้กราบทูลอีกว่า ความกล้าหาญและเกียรติยศอันสูงส่งของพระองค์นั้น ยังได้จารึกไว้บนสรวงสวรรค์อีกค่าย จะเห็นได้จากข้อความในองค์ที่ ๗ ว่า "ภายหลังที่ร้อยกรงเป็นเนื้อความซึ่งเหมาะแก่การขับร้องแล้ว เหล่าทวยเทพได้จารึกวีรกรรมของพระองค์ไว้ที่ต้นกัลปพฤกษ์ ค่ายสี่อันเป็นเศษที่เหลือจากการประดับประคานางฟ้า"^๒

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้ จะเห็นว่า ท้าวพฤษยนต์ได้ทำหน้าที่คุ้มครองทั้งมนุษย์และเทวดาให้พ้นจากอันตรายทั้งมวล.

^๑ Sak. VII.3, p.212.

sukhaparasya harer ubhayāiḥ kṛtam
tridivam uddhṛtadānavakaṇṭakam /
tava śarāir adhunā nataparvabhiḥ
puruṣakesariṇaśca purā nakhāiḥ /VII.3/

^๒ Sak. VII.5, p.212.

vicchittisēsāiḥ surasundarīnām
varnāir amī kalpalatām sukeṣu /
vicintya gītakṣamam arthajātam
divāukasas tvaccaritam likhanti /VII.5/

ท้าวหุขยันต์นั้นนอกจากจะทรงเป็นนักรบที่กล้าหาญแล้ว ยังทรงเป็นนักปกครองที่สามารถอีกด้วย ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลทุกข์สุขและซจักบักเป่าความเคียดรอนของราษฎรของพระองค์จุลลูกหลานของพระองค์เองทรงทำหน้าที่ของพระองค์อย่างเต็มความสามารถ และดีที่สุดในที่จะดีได้ ดังเห็นได้จากองค์ที่ ๑ ตอนที่ท้าวหุขยันต์เสด็จออกล่าสัตว์ลงเข้าไปในป่าศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสถานบำเพ็ญพรตของเหล่าฤๅษี พระองค์ได้พบกับพวกฤๅษีที่ไปหาพื้นพระองค์ได้ตรัสถามถึงความเป็นมาของอาศรมแห่งนั้น เหล่าฤๅษีก็พูดเชิญพระองค์ให้เสด็จไปยังอาศรม เพื่อจะได้ทอศพระเนตรพิธีการต่างๆที่ไม่มีอุปสรรคขัดขวางเพราะพระบารมีของพระองค์ ดังคำกราบทูลที่ว่า "เมื่อพระองค์ได้ทอศพระเนตรพิธีการต่างๆอันน่าชื่นชม และไม่มีอุปสรรคของผู้มีทรัพย์คือตบะแล้ว พระองค์จะรู้สึกว่ามี 'แขนที่มีรอยแผลเป็น อันเกิดจากสายธนูของเรา นั้นคุ้มครองได้มากเพียงไร' "๑

ท้าวหุขยันต์ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอย่างร่มเย็นเป็นสุข คอยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรอยู่มิได้ขาด และทรงมั่นพระทัยว่า ตราบใดที่พระองค์ยังทรงครองราชย์อยู่นั้น ยากนักที่จะมีใครละเมิดวินัย เห็นได้จากองค์ที่ ๑ ตอนที่ท้าวหุขยันต์ปรากฏพระองค์ต่อหน้าหญิงสาวทั้ง ๓ เป็นครั้งแรก ณ ป่าอันศักดิ์สิทธิ์ พระองค์ตรัสอย่างมั่นพระทัยว่า "เมื่อเชื้อสายแห่งราชวงศ์ปุรุผู้ลงโทษผู้ปราศจากวินัยปกครองแผ่นดินอยู่ ใครเลยที่จะประพฤดิหยามคายต่ออาบสินนี้ผู้ไร้เคียงสาได้"๑

๑ Sak. I.13, p.10.

ramyāstapodhanānām pratihatavighnāḥ kriyāḥ samavalokya /
jgāsyasi kiyad bhujō me rakṣati māurvī kināḥka iti /I.13/

๒ Sak. I.25, p.24.

kaḥ pāurave vasumatīṃ sāsati sāsitarī durvinītānām /
ayam ācaratyaavinayaṃ mugdhāsu tapasvikanyāsu /I.25/

ความรับผิดชอบอย่างยิ่งของท้าวทุษยันต์นั้น ย่อมเป็นที่ตระหนักกันในหมู่ข้าราชการบริวาร และผู้รับสนองเบื้องพระยุคลบาท ทุกฝ่ายต่างก็มีความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างสูง ต่างพากันทำหน้าที่ของคนที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ความซาบซึ้งในพระองค์ท่านนั้นก่อให้เกิดความบังคลาญใจแก่นักซบซึ่งได้ซบสกุติการท่างานของท้าวทุษยันต์ไว้ดังนี้

พระองค์ท่านมิได้เอาพระทัยใส่ต่อความสบายของพระองค์เอง ทรงคร่ำเคร่งอยู่ทุกวันเพื่อประชาราษฎร์ หรือท่านมีธรรมชาติอย่างนี้ เพราะว่าคุณพระเคี้ยวของพระองค์เปรียบเสมือนคนไม้ เมื่อได้รับความรอนจากดวงอาทิตย์ ก็จะทำให้รวมเงาเป็นที่พึ่งพาอาศัยแก่ผู้ที่หวังเข้ามาขอพักพิง และขจัดความรอนให้แก่ผู้มาขอพักพิง ด้วยร่มเงาฉะนั้น

และ

พระผู้ทรงสิทธิ์ขาดในการลงโทษ พระองค์ทรงลงโทษบุคคลทั้งหลายที่ออกนอกกฎนอกทาง พระองค์ทรงไกลเกลียดการทะเลาะวิวาท พระองค์ทรงคุ้มครองประชาชน ตามความเป็นจริงนั้น เมื่อมีเงินทอง(อำนาจ)มากขึ้น คนเราก็มักมีเครื่องญาติ อยากรักดี หน้าที่ที่จะต้องกระทำคือญาติ พระองค์กระทำแล้วต่อราษฎร และพระองค์ก็ทรงปฏิบัติต่อเครื่องญาติเหล่านั้นอย่างหาที่ติมิได้^๒

^๒ Sak. V.7, p.134.

svasukhanirabhilāṣaḥ khidyase lokahetaḥ
pratidinam athavā te vṛttir evaṃ vidhāiva /
anubhavati hi murdhnā pādapas tīvram uṣṇaṃ
sāmayati paritāpaṃ chāyayā saṃsṛitānām /V.7/

Sak. V.8, p.134.

niyamayasi vimārgaprasthitānāttadaṇḍaḥ
praśamayasi vivādaṃ kalpase rakṣaṇāya /
atanuṣu vibhaveṣu jīātayaḥ santu nāma
tvayi tu parisamāptaṃ bandhukṛtyaṃ prajānām /V.8/

ท้าวทุษยันต์ทรงยึดมั่นในคำมั่นสัญญา และความรับผิดชอบในหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชนยิ่งกว่าครอบครัว เห็นได้จากองค์ที่ ๒ ขณะที่พระองค์ทรงพำนักอยู่ในป่า และทรงสังเกตเห็นฤๅษีไว้ว่า พระองค์จะเสด็จไปช่วยปราบอสูรร้าย ก็พอดีกับพระราชมารดาส่งข่าวมาขอร้องให้พระองค์รีบเสด็จกลับสู่พระราชวัง เพื่อทำพิธีปุศุคบิณฑบาตนะ พระองค์จึงเกิดปัญหาที่จะต้องตัดสินใจพระทัย ด้านหนึ่งเป็นข้อผูกพันที่มีต่อฤๅษี อีกด้านหนึ่งก็เป็นคำขอร้องของพระราชมารดาที่ทรงเคารพรักอย่างยิ่ง ซึ่งทั้งสองด้านนั้นพระองค์ทรงพระราชดำริว่าไม่ควรละเลย แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงตัดสินใจพระทัยในทางที่จะช่วยเหลือให้ความสงบสุขแก่ฤๅษี ทางด้านพระราชมารดานั้น พระองค์โปรดให้วิษณุกลับไปทำหน้าที่ของโอรสแทนพระองค์ ซึ่งเห็นได้จากคำรำพึงของท้าวทุษยันต์ที่ว่า

จริง ๆ นะคอนันันง

ใจฉันถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน เนื่องจากหน้าที่ในสถานที่ที่แตกต่างกัน ตัวฉันนี้ก็เหมือนกับแม่น้ำที่ถูกลงหินก้อนอยู่ข้างหน้า ทำให้แยกออกเป็นสองสายฉะนั้น ครั้นคิดแล้ว ก็ตรัสว่า

นี่แน่ะเพื่อนรัก, พระชนนีก็ถือว่าเพื่อนเป็นบุตร ขอให้เพื่อนกลับไปในเมือง และทูลท้าวว่า ใจเราหมกมุ่นที่จะทำหน้าที่เพื่อช่วยเหลือพระฤๅษี ท่านเหมาะที่จะทำหน้าที่ของลูกให้พระชนนี^๑

^๑ Sak. II.17, p.62.

satyam ākulibhūto'mi

kṛtyayorbhinnadesātvaḍ dvāidhībhavati me manah /
puraḥ pratihatam sāile srotaḥ srotavaho yathā / II.17 /

(vicintya)

sakhe, tvam ambayā putra iti pratigṛhītaḥ / ato
bhavān itaḥ pratinivṛtya tapasvikāryavyagramānasam
māmāvedya tatra bhavatīnām putrakṛtyam anuṣṭhātum arhatī /

ภาระหน้าที่ในฐานะภักษัตริย์ของท้าวทุษยันต์มีมาก แต่พระองค์ก็ดูแลเอาพระทัยใส่อย่างดี ไม่มีการละทิ้ง แม้พระองค์จะทรงเหนื่อยล้าสักเพียงใดก็ตาม จะเห็นได้จากองค์ที่ ๕ ตอนที่กรมวังรำพึงถึงความรับผิดชอบของพระองค์ในเรื่องต่างๆ โดยไม่มีเวลาที่จะทรงพักผ่อน ทั้งๆที่เพิ่งจะเสร็จจากการตัดสินใจที่ศาลมา ก็ยังต้องมารับแขกซึ่งเป็นศิษย์จากอาศรมของพระกัณโถมนี้อีก พระจริยาวัตรของพระองค์นี้ทำให้กรมวังซาบซึ้งในน้ำพระทัยของพระองค์ว่า

พระองค์ทรงปกครองข้าแผ่นดินอุจปกครองลูกหลานของพระองค์เอง แล้วก็ทรงเหนื่อยล้าในพระทัย พอพระทัยในความวิเวก เฉากเซนพญาช่างสูร เมื่อไคน้ำไหลลงท้องเที่ยวไปโดยหัวแล้ว เกิดมึนร้อนเพราะแสงอาทิตย์ ก็ยอมตองการสถานอันเย็นชื้นเพื่อคลายร้อน^๑

ไม่ว่าบุคคลใด แม้จะมีความขยันขันแข็ง หรือรับผิดชอบงานในหน้าที่สักเพียงใดก็ตาม ถ้าทำงานหมกมุ่นอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้รับการพักผ่อนอย่างเพียงพอ ก็ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้ได้ เช่นเดียวกัน ท้าวทุษยันต์ แม้จะทรงเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่ของภักษัตริย์เป็นอย่างดี ก็ไม่วายที่จะแสดงความเบื่อหน่ายออกมาในบางครั้งว่า

ทุกคนจะมีความสุขเมื่อบรรลุในสิ่งที่ตนปรารถนา แต่สำหรับภักษัตริย์นั้น ความสมปรารถนาของเขามักจะตามมาด้วยความทุกข์

การไต่สิ่งที่ตนปรารถนา ย่อมเป็นแต่เพียงการจัดความทะยานอยากออกไปเท่านั้น แต่ภาระในการรักษาสิ่งที่ใครมาให้ปลอดภัย ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อน อาณาจักรอุปมาดังร่มที่ตนเองผู้ถือค้ำร่มยอมไม่เป็นไปเพื่อที่จะจัดความเดือดร้อน แรกก่อให้เกิดความเดือดร้อนยิ่งขึ้น^๒

^๑ Sak. V.5, p.132.

^๒ Sak.V ร้อยแก้วและฉันทบทที่ 6, p.134.

ถึงแม้ท้าวทุษยันต์จะทรงเห็นคเห็น้อยสักรเพียงใดก็ตาม เมื่อมีงานถ่วงที่จะต้องพิจารณาตัดสิน พระองค์ก็พร้อมที่จะกระทำอย่างเต็มพระทัย แม้ในบางครั้งพระองค์จะไม่ได้บรรทมหลับเลย เพราะความทุกข์ในพระทัย แต่เมื่อถึงเวลาทำงาน พระองค์ก็ทรงทำได้โดยไม่ยึดผลาค พระองค์ทรงทำงานหนักจนต้องมีผู้มากอยเตือนให้พระองค์ทรงพักผ่อนเสียบ้าง และเมื่อจะเสด็จไปพักผ่อนก็ยังทรงห่วงงานอีก เห็นได้จากพระคำรัสของพระองค์ตอนหนึ่งว่า

เวศระวติ, เจ้าไปบอกท่านปิศะนูเสนาบดีด้วยถ้อยคำของเราว่า เนื่องจากเราไม่ได้นอนหลับพักผ่อนเลย เราจึงไม่พร้อมที่จะนั่งบนบัลลังก์ ถ้ามีเรื่องเกี่ยวกับชาวเมืองที่จะต้องพิจารณา ขอท่านจงบันทึกลงในสมุดแล้วส่งมา^๑

ผลงานอีกชิ้นหนึ่งของพระองค์ ที่ทรงกระทำได้อย่างฉับไว แม้จะอยู่ในพระอาการทุกข์โศกอย่างยิ่งเกี่ยวกับการรำลึกถึงนางศกุนตลา คือ การตัดสินความเรื่องมรดกของพ่อค้าใหญ่ชนมิตร์ เพราะว่า พ่อค้าคนนี้มีทรัพย์สมบัติมหาศาล ครั้นตายลงกลับไม่มีลูกที่จะสืบทอดมรดก เมื่อเป็นอย่างนี้ ทรัพย์สมบัติก็ตกลงตกเป็นของหลวงตามกฎหมาย แต่พระองค์ก็ได้ทรงสืบทราบมาว่า พ่อค้าคนนี้มีภริยาหลายคน และภริยาคนที่เป็นลูกสาวพ่อค้าเมืองสาเกตนั้นกำลังตั้งครรถ์ เพิ่งจะทำพิธีอุปสมณะไป พระองค์จึงทรงตัดสินว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหลายของเศรษฐีชนมิตร์นั้น ให้ตกแก่บุตรในครรภ์ของลูกสาวพ่อค้าเมืองสาเกต^๒

^๑ Sak. VI, p.176.

vetravati, madvacanād amātyamāryapisanum brūhi /
ciraprabodhānna sambhāvitam asmābhir adya dharmāsanam adhyāsitum /
yat pratyavekṣitam pāurakāryamāryeṇa tat patram āropya dīyatām iti /

^๒ Sak. VI, p.198.

ความที่ไคว้เคราะห์มานั้น ผู้วิจัยเห็นว่าท้าวพุษยันต์ทรงมีความสามารถเป็นเยี่ยมทั้งด้านการรบและการปกครอง ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลราษฎรจุลลนของพระองค์เอง ทรงรับผิดชอบภารกิจทุกๆด้าน แม้พระองค์จะทรงเหนื่อยล้าสักเพียงใดก็ตาม พระองค์ก็มีไคว้ย่อท้อ

ความสามารถของกษัตริย์อีกประการหนึ่งที่ภรตมุณีได้กล่าวไว้ก็คือ ความเชี่ยวชาญในศิลปะและศาสตร์ทุกชนิด นอกจากนั้นกษัตริย์ยังเป็นผู้ส่งเสริมทั้งศิลปะและงานฝีมือทุกแขนง ท้าวพุษยันต์ทรงมีความสามารถทางด้านวิจิตรศิลป์อย่างหาตัวจับยาก งานทางด้านนี้ของพระองค์เป็นที่ยกย่องกันในราชสำนัก พระองค์ทรงเป็นจิตรกรที่มีพรสวรรค์อย่างยิ่ง ในองก์ที่ ๔ ของบทละคร เรื่องอภิชนานศกุนตลานั้น พระองค์ได้แสดงความสามารถของพระองค์ออกมาไคว้ไม่ได้ตั้งพระทัย ทรงวาดรูปนางศกุนตลาขึ้นมาจากความกิดคำนึงถึงนางอย่างมาก อันเนื่องมาจากความสำนึกผิดที่ได้ทรงขับไล่นางไป พระองค์ทรงวาดภาพนางไคว้อย่างมีชีวิตชีวา เป็นที่ตื่นตาตื่นใจของผู้ที่ได้พบเห็น นางฟ้าสาธุมาตีได้มาเห็นภาพนั้นเข้า ถึงกับตกตะลึงและอุทานออกมาว่า "โอ พระราชาธิ ช่างมีความชำนาญอะไรอย่างนี้ เพื่อนสาวของฉันทูเหมือนจะมายืนอยู่ตรงหน้าฉันทูเอง" ส่วนวิฑูษณะซึ่งไม่เคยเห็นนางศกุนตลาเลย ก็ชื่นชมความงามของภาพนั้นทุกแง่ทุกมุม เขาได้กล่าวชมภาพนั้นว่า "ยอดเยี่ยมจริงๆ สหาย พระองค์ทรงถ่ายทอดความรู้สึกของพระองค์ออกมาในท่วงท่าที่อ่อนหวานงดงามอะไร เช่นนี้ ส่วนนูนและส่วนเว้าของภาพทำให้สะดุดตาหม่อมฉัน"^๒ ภาพนั้นนอกจากจะสวยงามแล้วยังชัดเจนวิฑูษณะสามารถบรรยายและแจกแจงออกมาได้

^๑ Sak. VI, p.186.

ammo esā rāesino ñiṇṇadā / jāṇe sahī aggado me vattaditti /

^๒ Sak. VI , p.186.

sāhu vaassa , mahurāvattthāṇadamsaṇijjo bhāvānuppaveso / kkkhaladi via me dittho ñiṇṇuṇṇaappadesesu /

ว่ามีใครทำอะไรบ้างในภาพนั้น

วิทูษกะ ในภาพนี้มีหญิงสาว ๓ คนด้วยกัน ล้วนแต่สวยงามยิ่งนัก
คนไหนนะ คือนางศกุนตลา

ราชา เจ้าคิดว่าคนไหนละ
วิทูษกะ ข้าพระองค์คิดว่า นางนั้นคงเป็นคนที่ดูเหมือนว่าเหมือนว่าเหนื่อย
เล็กน้อย ยืนอยู่ข้างถนนมะม่วง ที่โบสถ์ของมันเป็นประกายเพราะ
เธอเพิ่งรดน้ำให้ แขนทั้งสองข้างของเธอสูง ดวงหน้าพราว
ไปช่วยหยากเห้งื่อ ดอกไม้ที่ผูกติดอยู่กับผมของเธอก็ตกลง เพราะ
ผมเปียคลายออก นางผู้นั้นแหละคือ ศกุนตลา และคนอื่นๆ ก็คือ
เพื่อนๆ ของเธอ^๑

จากนั้นวิทูษกะก็ทูลถามท้าวทุษยันต์ว่า

แต่ทำไมนางศกุนตลาจึงยืนท่าทางเหมือนตกใจมากเช่นนั้นเล่าพระเจ้าข้า เออ,
เธอใช้ฝ่ามือที่เหมือนกลีบบัวแดงปิดหน้าเอาไว้ (มองไกล ๆ) อ้อ, เจ้าฝั่งน้อย
นี่เอง เจ้าลูกทาสี, เจ้าโจรร้ายที่คอยขโมยนำหวานจากดอกไม้ กำลังทอมหนา
เธออยู่^๒

จากการที่วิทูษกะดูภาพนั้นแล้วสามารถบรรยายรายละเอียด อาทิ สีใบไม้อ่อน
ประกายของหยกคน้ำ และหยากเห้งื่อ ตลอดจนเข้าใจความรู้สึกของนางศกุนตลาตอนตก
ใจฝั่งได้เป็นอย่างดีก็เช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้วาดมีความสามารถเป็นเลิศเพียงใด

เมื่อพิจารณาข้อความทั้งหมด ที่ ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปความ -
สามารถของท้าวทุษยันต์ได้ว่า พระองค์ทรงเป็นนักรบที่กล้าหาญ ทรงเป็นนักปกครองที่
สามารถ และทรงเป็นจิตรกรฝีมือเยี่ยม

^๑Sak. VI ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 14, pp.186-188.

^๒Sak. VI ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 18, p.190.

๑.๒ ท้าวปุรุรวาส

ท้าวปุรุรวาส ก็ทรงเป็นกษัตริย์ที่ได้รับยกย่องว่า เป็นนักรบผู้กล้าหาญ เช่นเดียวกับท้าวหุชนันต์ พระองค์สามารถปราบอสูร เกณีนผู้เก่งกล้าที่บังอาจลักพานางจรวที้ไป โดยที่พระองค์มิได้รับบาดเจ็บ^๑ ทรงมีฤทธิ์และอำนาจเทียบเท่าพระอินทร์^๒ ทรงเป็นพระสหายของพระอินทร์ และพระอินทร์ทรงยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นพันธมิตรผู้มีค่ายิ่งในสงคราม^๓ แม้พระอินทร์ผู้ซึ่งทรงอำนาจยิ่งใหญ่นในสวรรค์ ก็ยังต้องขุดเชิงพระองค์จากมนุษย์โลก ไปเป็นแม่ทัพในการทำสงครามกับอริราชศัตรูที่ยกทัพมาประชิดเมือง และผลปรากฏว่า ท้าวปุรุรวาสทรงมีชัยชนะแก่ปรปักษ์เสมอ^๔

ในค่านการกระทำกิจการต่างๆ ของท้าวปุรุรวาสนั้น ไม่ค่อยจะมีข้อมูลอ้างอิงถึงมากมายนัก แต่พระองค์ก็ทรงเป็นกษัตริย์ที่ประชาชนรักใคร่ ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างร่มเย็นเป็นสุข ประชาชนต่างก็เคารพเทิดทูนพระองค์ยิ่งนัก^๕ ทั้งยังทรงทำงานในหน้าที่อย่างขยันขันแข็ง และไม่ขาดตกบกพร่อง ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง เห็นได้จากพวกสุดได้ขับสรรเสริญการปฏิบัติภารกิจของพระองค์ โดยเปรียบเทียบกับการทำงานของพระองค์กับการทำงานของพระอาทิตย์ว่า

^๑Vik. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 7, p.10 ; และร้อยแก้วหลังโคลกที่ 10, p.14.

^๒Vik. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 7, p.12 .

^๓Vik. V ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 19, p.154.

^๔Vik. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 4, p.8.

^๕Vik. V ร้อยแก้วก่อนโคลกที่ 1, p.128.

เราคิดว่า พระองค์และพระอาทิตย์ ต่างก็มีอำนาจ และทำหน้าที่เหมือนกัน คือ
ขจัดความมืดมัวออกไปจนสุดหล้า เพื่อชาวโลก พระอาทิตย์จะหยุดพักสักชั่วขณะ
ที่กลางท้องฟ้า [ตอนเที่ยงวัน] และพระองค์ก็ทรงมีเวลาพักผ่อนความพอพระทัย
ในช่วงที่หก^๑ ของวัน^๒

ส่วนความสามารถทางด้านศิลปะและงานฝีมือของท้าวปุรุรวัสสนั้น กาลิหาสมิได้
ให้ข้อมูลไว้ แต่ถึงแม้พระองค์จะไม่ทรงมีทักษะทางด้านนี้ พระองค์ก็สามารถที่จะหา
ความสำเร็จพระทัยได้จากคีตศิลป์ของเหล่านักขับ ในราชสำนักของพระองค์

^๑ R.N. Dandekar ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Sources of Indian
Tradition ว่า การทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการงานเมืองนั้น กษัตริย์มีการกำหนดเวลา
การทำงานออกเป็น ๔ ช่วง ใน ๑ วัน ช่วงละ ๑ ชั่วโมง งานต่างๆ ก็บรรจบลงในช่วง
เวลานั้นๆ เช่น ช่วงแรกของวัน กษัตริย์จะทรงฟังรายงานเกี่ยวกับผู้รักษากฎหมาย
และความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งรายรับรายจ่ายต่าง ๆ ด้วย ช่วงที่ ๒ พระองค์
จะทรงปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับอาณาประชาราษฎร์ ทั้งในเมืองและชนบท ช่วงที่ ๓ พระ
องค์จะเสด็จเข้าที่สรง เสด็จพระกระยาหาร และทรงอุทิศเวลา สำหรับหาความรู้
ช่วงที่ ๔ พระองค์จะทรงมีจดหมายปรึกษาหารือกับคณะรัฐมนตรี และคอยสดับเรื่องราว
ต่างๆ จากผู้สืบราชกรณลับ ช่วงที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วงเวลาประมาณ ๑๓.๓๐ - ๑๕.๐๐ น.
เป็นช่วงเวลาที่ยกษัตริย์ทรงพักผ่อนหรือใช้เวลาตามพระราชอัชฌาศัย หรือฟังคำปรึกษาของ
มนตรี ช่วงที่ ๖ พระองค์จะออกตรวจเหล่าจตุสดมภ์ ช่วงที่ ๗ พระองค์จะทรงร่วมปรึกษ
ษาหารือกับแม่ทัพ เพื่อวางแผนเอาชนะอริราชศัตรู R.N. Dandekar, Sources of
Indian Tradition; Compiled by Wm. Theodore de Bary & Co. (Delhi :
Motilal Banarsidass, 1972), p.246.

Vik. II.1, p.28.

ā lokāntāt pratihatatamovṛttirāsāṃ prajānaṃ
tulyodyogastva dinakṛtas'cādhikāro mato naḥ /
tiṣṭhatyeṣa kṣaṇamadhipatir jyotiṣāṃ vyomamadhye
ṣaṣṭho bhage tvamapi divasasyātmanas'chandavartī /1/

เมื่อพิจารณาแล้วผู้วิจัยเห็นว่า ท้าวปุรุรุวิสทรงมีความรู้ความสามารถคล้าย - คลึงกับท้าวทุษยันต์ ที่ว่า พระองค์ทรงเป็นนักรบ และทรงเป็นนักปกครองที่ประเสริฐ เป็นผู้ที่ประชากรราษฎรรักใคร่

๑.๓ ท้าวอัคนิมิตร

ท้าวอัคนิมิตรก็ทรงมีพระราชกิจที่จะต้องปฏิบัติ ในการปกครองประเทศเช่น - เกี่ยวกับพระราชอาชญากรรม พระองค์ทรงเป็นนักการเมืองที่เฉลียวฉลาด ซึ่งตรงกับ ที่คัมภีร์นาฏยศาสตร์ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า พระราชาควรชำนาญในอรรถศาสตร์ และ วิถีทางคานการเมืองเป็นอย่างดี มีความรู้ในเรื่องการปกครองประเทศ ฐานะที่แท้จริง ทั้งความเจริญและความเสื่อม และรู้จักอ่อนของฝ่ายข้าศึก^๑ ท้าวอัคนิมิตร พระเอกใน บทละครเรื่องมาลวิกาคนิมิตร ก็ทรงมีลักษณะดังกล่าวนี้ครบถ้วน แต่ท้าวอัคนิมิตรไม่ทรง ไปรุดปรานการเป็นนักรบเท่าใดนัก เพราะทุกครั้งที่มีการรบ พระองค์จะไม่เสด็จออก บัญชาการรบเอง ไม่ว่าตอนที่แยกทัพไปตีเมืองวิหรรค์ หรือการคุ้มกันม้าอัสวเมธของ พระราชาบิดา อย่างไรก็ดี แม้พระองค์จะไม่ไปรุดปรานการออกรบ แต่ก็ทรงเป็นนักวาง แผนที่ดี ทรงเชี่ยวชาญนโยบายทางคานการ เมืองของรัฐเป็นอย่างดี พระองค์ทรงวาง นโยบายทางคานการเมืองในลักษณะระดมขอม ในขั้นแรก พระองค์ต้องการเป็นพันธมิตร กับเมืองวิหรรค์ ซึ่งเคยเป็นไม้อ้อไม้อวมกับพระราชบิดาของพระองค์มาก่อน โดยพระ- องค์ทรงขออภิเษกกับ เจ้าหญิงมาลวิกา พระชนิษฐาของเจ้าชายมารวเสน ผู้เป็นรัชทายาท ของเมืองวิหรรค์เช่นเดียวกับเจ้าชายยัชญเสนที่ขึ้นครองราชบัลลังก์เมืองวิหรรค์อยู่ในขณะ นั้น เจ้าชายมารวเสนยินยอมรับข้อเสนอ แต่ถูกเจ้าชายยัชญเสนขัดขวาง จนต้องสู้รบกัน

ความสามารถทางคานการ เมืองของท้าวอัคนิมิตร เห็นได้จากคำสนทนาของ พระองค์กับอำมาตย์วาหตะ คราวที่พระองค์ได้รับพระราชสาส์นตอบจากพระเจ้ากรุง -

^๑คู่มือวิทยานิพนธ์ที่ ๒ หน้า ๑๖.

วิทรรภโดยมีข้อแลกเปลี่ยนว่า "ถ้าพระองค์ทรงปล่อยพี่ชายของหม่อมฉัน ผู้ที่เคยเป็นเสนา-
 บดีเมารยะที่พระองค์ได้กักขังไว้ หม่อมฉันก็จะปล่อยเจ้าชายมาชวเสนที่หม่อมฉันได้กักค้ำ
 ไว้เหมือนกัน"^๑ ท้าวอัคนิมิตรทรงทราบความดังนั้น ก็ทรงสรุปได้ทันทีว่าพระเจ้าวิทรรภ
 นั้น ทรงเป็นศัตรูโดยธรรมชาติ (ปรกฤตฺยมิตร)^๒ และมีพฤติกรรมที่ต่อต้าน(ปรกติภูลจารี)^๓
 พระองค์จึงทรงตัดสินใจพระทัยอย่างเด็ดขาดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เหมาะอย่างยิ่งที่จะยกทัพไป
 โจมตีและทำลายล้างให้สิ้นเลื้อยหนาม เพราะทางกรุงวิทรรภก็ได้แสดงออกมาแล้วว่า เป็น
 ศัตรูโดยเปิดเผย แต่การครั้งนี้ก็ใช้ว่าพระองค์จะทรงกระทำไปโดยเผด็จการ พระองค์
 ได้ขอความเห็นของอำมาตย์ราชมนตรีด้วย พวกอำมาตย์ต่างก็สรรเสริญพระปรีชาสามารถ
 ของพระองค์ และได้ถวายคำชมเชยว่า สิ่งที่พระองค์ทรงตัดสินใจพระทัยไปนั้น เป็นการสอด
 คล้องกับคัมภีร์อรรถศาสตร์ว่า "ศัตรูที่เพิ่งขึ้นครองราชย์ ยังไม่ได้รับความจงรักภักดีจาก
 ประชากรราษฎร ก็เหมือนกับต้นไม้อ่อน ที่รากยังไม่หยั่งลึกลงไปในดิน ย่อมง่ายแก่การกำจัด"^๔
 และในองก์ที่ ๕ เมืองกองทัพเมืองวิทรรภก็ยกทัพมาล้อมเมืองวิทรรภแล้ว พระองค์ก็ทรงตัดสินพระ-
 ทัยอย่างฉลาดว่าควรแบ่งเมืองวิทรรภ ออกเป็น ๒ ส่วน โดยใช้แม่น้ำวราทาเป็นเส้นแบ่ง
 เขตแดน และให้เจ้าชายยัชฌุเสนและเจ้าชายมาชวเสนขึ้นครอบครองคนละส่วน แต่ต้อง
 ขึ้นกับพระองค์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการยุติสงครามกลางเมือง และทำให้เกิดความสงบขึ้นภาย-

^๑ Mal. I.7, p.14.

māuryasācivam vimuñcati yadi samyataṃ mama śyālam /

moktā mādhasvasenam tato'hamapi bandhanātsadyah / 7 /

^๒ Mal. I, ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 7, p.14.

^๓ Mal. I, ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 7, p.14.

^๔ Mal. I.8 , p.14.

acirādhiṣṭhitarājyah śatruḥ prakṛtiṣvarūḍhamūlatvāt /

navasamrohaṇasithilastaruriva sukarah samuddhartum / 8 /

ในประเทศ คัวยเหตุนี้จึงไม่น่าประหลาดใจเลย ที่มหาอำมาตย์จะมีความชื่นชมในความสามารถของพระองค์ ถึงกับถวายคำสรรเสริญว่า

พระราชดำริของพระองค์ช่างประเสริฐอะไร เช่นนี้ คณะอำมาตย์และเสนาบดี
ต่างก็เห็นคัวยกับพระองค์ และ
เป็นโชคดีของเจ้าชายทั้งสอง ซึ่งจะทรงครองราชสมบัติที่แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน
เหมือนกับมาเทียมรถ ๒ ตัว ที่ได้รับการจากสวรรค์ เจ้าชายทั้งสองพระองค์
ก็จะไม่มีเรื่องฉิใจกันอีก เพราะต่างก็ขึ้นกับพระองค์^๑

จะเห็นได้ว่า เนื่องจากพระปรีชาสามารถของท้าวอัคนิมิตรนี้เอง ที่ทำให้เมือง
วิทิสวา มีความสงบสุข ร่มเย็น ปราศจากศึกทั้งภายในและภายนอกประเทศ จนตลอดรัช-
สมัยของพระองค์

ส่วนในคานนาคิลปะนั้น ท้าวอัคนิมิตรทรงเป็นกษัตริย์ที่เชี่ยวชาญทั้งในคานนาคิลปะ
และวิจิตรคิลปะ และยังทรงส่งเสริมคิลปะ และงานฝีมือทุกแขนง มีการฝึกและสอนคิลปะ
ทั้งสองประเภทที่กล่าวแล้วในราชสำนัก มีทั้งสังคีตศาลา และจิตรศาลา ไม่ปะปนกัน ทาง
คานนาคิลปะนั้น จะเห็นได้ว่าในราชสำนักของพระองค์ มีปรมาจารย์ทางคานนาคิลปะถึง ๒
ท่าน คือ คุรุหรรหัตต์ และคุรุคณฑาส^๒ มีจิตรศาลาซึ่งแสดงผลงานคานนาคิลปะโดยเฉพาะ
ท้าวอัคนิมิตรก็ได้ทรงทอดพระเนตรภาพวาดของเจ้าหญิงมาลวิกาครั้งแรก ณ สถานที่นี้ อนึ่ง
ท้าวอัคนิมิตรเองยังทรงมีความสามารถในการตกแต่งเท้าคัวย จะเห็นได้จากการที่นาง-
พุกุลาลิกาเพื่อนสาวของนางมาลวิกาก็เป็นศิษย์คนหนึ่งของพระองค์ ความสามารถของ-

^๑ Mā. V.14, p.154.

aho kalyāṇī devasya buddhiḥ / mantripariṣado'pyevam eva darśanam /
kutaḥ :

dvidhā vibhaktāṃ śriyam udvahantāu dhuraṃ rathās'vāviva saṅgrahituh /
tāu sthāsyatas te nṛpatī nīdeśe parasparāvagrahanirvikārāu / 14 /

^๒ Mā. I.10, p.24.

นางพุกสาวลิกาเห็นได้จากองค์ที่ ๓ ของบทละครเรื่องเดียวกัน ตอนที่นางพุกสาวลิกาวาดและตกแต่งเท้าให้นางมาลวิกาก่อนทำพิธีโทหะ^๒ที่คั่นโศกในอุทยานประมัทวัน นางทั้งสองได้สนทนากันว่า

พุกสาวลิกา มาลวิกาค่ะ, เชอชอบลายเส้นที่ฉันทวาดที่เท้า เชอหรือเปล่า
 มาลวิกา ฉันทรู้สึกอายนที่จะชม เพราะว่ามันอยู่บนเท้าของฉันท เชอช่วยบอกฉันทที่เถอะว่าใครเป็นคนสอนศิลปะการตกแต่งนี้ให้เชอ
 พุกสาวลิกา ฉันทเป็นศิษย์ของพระเจ้าอยู่หัวนะ^๒

ความสามารถทางศิลปะตกแต่งของท้าวอัคนิมิตรที่ได้แสดงออกในบทละครเรื่องมาลวิกาคณินิมิตรนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระองค์ควรจะได้ชื่อว่าเป็นศิลปินผู้สามารถได้พระองค์หนึ่ง

๒. บุคลิกลักษณะของพระราชา

ก. ลักษณะทางกาย

ท้าวทุษยันต์มีบุคลิกลางมสง่า

สำหรับท้าวทุษยันต์นั้น พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์หนุ่มรูปงาม ท่าทางมีเสน่ห์ สง่าผ่าเผยและน่าเกรงขาม ทั้งยังองอาจสมชายชาตรีอีกด้วย เห็นได้จากบทละครเรื่อง-

พิธีโทหะ หรือ โทหะปุระณะนี้ เทวทรไคอธิบายไว้ในตอนที่กล่าวถึงคำอธิบายของบทละครเรื่องมาลวิกาคณินิมิตร หน้า ๒๓๑ ว่า เป็นพิธีอย่างหนึ่งที่วิทางด้านภาษาสันสกฤตได้จินตนาการขึ้นว่า คนไม้ก็มีความอยาก หรือต้องการสิ่งต่างๆเหมือนหญิงมีครรภ์ เมื่อมันได้สิ่งที่ต้องการสมปรารถนาแล้ว ก็จะผลิตออกออกมาอย่างงดงาม สำหรับคั่นโศกนั้นปรารถนาที่จะให้หญิงสาวสวย แต่งกายงดงาม และประดับประคาคด้วยเครื่องประดับต่างๆ ไขเท้าที่ตกแต่งแล้วอย่างงดงามและที่ล้ำค่า ถึงจะออกดอกหึ่งงดงามตรงตามฤดูกาล

^๒ plā. III ร้อยแก้วหลังโศลกที่ 12, p.74.

อภิธยานศกุนตลาองค์ที่ ๑ ตอนที่นางปริยัมวทาและนางอนสุยานุเป็นเพื่อนของนางศกุนตลา ได้พบท้าวหุขยันต์เป็นครั้งแรก นางทั้งสองต่างก็นึกนิยมยกย่องพระองค์ และสนทนากันถึง พระองค์ นางปริยัมวทากล่าวว่า " (พูดเบาๆ) อนสุยาจะ, ท่านผู้นี้เป็นใครนะ รูปร่าง ก็สง่างาม มีเสน่ห์ พูดจาสุภาพ ดูเหมือนจะเป็นผู้มีอำนาจเสียด้วยนะ"^๑

มุคสิกอันงามสง่าของท้าวหุขยันต์นั้นได้รับยกย่องว่า มีลักษณะดุจเทพเจ้า กัง- ปรากฏในบทละครเรื่องเดียวกันตอนหนึ่งว่า ขณะที่ท้าวหุขยันต์เสด็จออกล่าสัตว์ สารถี รถม้าของพระองค์เห็นท่าทางอันองอาจของพระองค์เข้า ก็รำพึงขึ้นด้วยความนิยมยกย่องว่า "เมื่อข้าพเจ้าทอดสายตาไปที่ทิวาและที่พระองค์ผู้ทรงธนูที่ได้ขึ้นสายไว้นั้น เหมือนกับ ข้าพเจ้าได้เห็นพระผู้ทรงศรบินากะ ; พระศิวะ ; ผู้ชอบไล่ตามทิวา มาปรากฏแก่ตา"^๒ อีกตอนหนึ่งเมื่อฤษีมาริจ^๓ เห็นท้าวหุขยันต์เข้า ก็กล่าวสรรเสริญพระองค์กับนางศกุนตลาว่า

^๑ Śak. I ร้อยแก้ว p.26.

priyamvadā : (janātikam /) aṇasūe, ko ṇu kkhu eso cauragambhīrākidī
mahuraṃ ālavanto pahāvavanto via lakkhīadi /

^๒ Śak. I.6, p.6.

sūta : (rājānaṃ mṛgaṃ cāvalokya) āyuṣman,
kṛṣṇasāre dadaccakṣus tvayi ca adhiyakārmuke /
mṛgānusāriṇaṃ sāksāt paśyāmi iva pinākinam /I.6/

^๓มหารัษีมาริจ หรือพระกัศยป เป็นโอรสของมรืจิผู้เป็นโอรสของพระพรหมอีก-
ทีหนึ่ง เขาเป็นผู้ให้กำเนิดสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง จึงเรียกว่าประชาบดี และเป็นฤษีผู้ยิ่งใหญ่
๑ ใน ๗ จึงเรียกว่าพรหมฤษี เขามีภรรยาทั้งหมด ๑๓ คน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นลูกสาวของ
พระหัทษะ แต่เขาก็ไปคบปรานพีนโคที่ชื่ออหิติเป็นพิเศษ.

"สามีของเจ้าดูราวกับพระอินทร์เจียวนะ ลูกชายของเจ้าก็ราวกับพระชยันตะ ไม่มีคำ-
อำนวยการใดที่จะเหมาะสมกับเจ้า ขอให้เจ้าจงเป็นเหมือนเปาโลมี [ศจี]"^๑

ท้าวทุษยันต์มีความแข็งแกร่ง

ท้าวทุษยันต์ทรงมีความแข็งแกร่งอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ทรงออกกำลังอยู่มิ-
ได้ขาด พระองค์โปรดปรานการล่าสัตว์เป็นชีวิตจิตใจ ทรงออกป่าล่าสัตว์อยู่เสมอ เห็น
ได้จากองก์ที่ ๒ ตอนพระองค์เสด็จออกล่าสัตว์ พระองค์ทรงท่องเที่ยวจากป่าขึ้นไปสู่ป่านี้
อย่างสนุกสนาน ทรงเพลิดเพลินกับการล่าสัตว์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ไม่ทรงคำนึงถึง
การกลับสู่พระราชวัง ความกระตือรือร้นที่ทรงตามแกะรอยสัตว์ป่าของท้าวทุษยันต์ ทำให้
เสนาบดีที่ติดตามเสด็จกล่าวถึงพระองค์ด้วยความชื่นชมว่า

พระองค์ทรงมีพระวรกายราวกับพญาช้างสารที่ท่องเที่ยวไปตามภูเขา พระวรกาย
ส่วนหน้าแข็งแกร่งเพราะการเสียดสีของสายธนูอย่างไม่หยุดหย่อน ทรงมีความ-
อดทนคอแสงแดดที่แผดเผา พระองค์ไม่เคยครั่นคร้ามกับความยากลำบากเพียงเล็กน้อย
นั้น แม้พระวรกายจะชubbลงบ้างก็ไม่เป็นที่สังเกตได้ เนื่องจากความแกร่งของ
กล้ามเนื้อ พระองค์ทรงมีความแข็งแกร่งและมีชีวิตชีวา^๒

^๑ Sak. VII.28, p.238.

ākhaṇḍaśamaso bhartā jyantapratimāḥ sutaḥ /
āśīranyā na te योग्या पौलomisadrśī bhava /VII.28/

^๒ Sak. II.4, p.46.

anavaratadhanurjyāsphālanakrūrāpūrvam
ravikiraṇasahiṣṇu kleśalesāirabhinnam /
apacitam apī gātram vyāyatatvādalakṣayam
gīricara iva nāgaḥ prāṇasāram bibharti /II.4/

ท้าวปุรุรวัดมีความสง่างาม

บทละครเรื่องวิกรมโมรชี่ได้พรรณนาถึง รูปร่างลักษณะของท้าวปุรุรวัดไว้ไม่มากนัก จะเห็นได้บ้างจากองก์ที่ ๒ ตอนที่นางจุมวดีกล่าวถึงพระองค์กับนางจิตรเลขาว่า "ที่รักของฉันทู เหมือนว่าขณะนี้จะมีความสง่างามขึ้นกว่าที่ฉันทูได้เห็นครั้งแรกมิใช่รี"^๑

ท้าวปุรุรวัดมีความแข็งแกร่ง

ส่วนความแข็งแกร่งของท้าวปุรุรวัดนั้น กาลิทธาสได้กล่าวไว้เล็กน้อยในองก์ที่ ๓ ตอนที่ขุนวังได้รับพระราชเสาวนีย์จากพระนางเอาสินรีพระเทวี ให้มาทูลเชิญพระองค์ให้เสด็จไปยังตำหนักที่พระนางบำเพ็ญพรตเป็นการขอขมาพระสวามี ที่พระนางได้แสดงกริยาล่วงเกินไว้ ขุนวังยังไม่ทันเข้าเฝ้า ท้าวปุรุรวัดก็เสด็จผ่านมา ขุนวังบรรยายลักษณะของท้าวปุรุรวัดในขณะนั้นไว้ว่า "พระองค์ทรงแวดล้อมค้วยมาทบริจาริกาที่ถือคัมเพลิงตามเสด็จพระองค์มา เหมือนลู่เขาที่เคลื่อนที่ได้ เพราะยังมีปีกอันเต็มไปด้วยศันกรณิการ ที่มีคอกณลืออยู่เต็มคัน"^๒

ท้าวอัคนิมิตรมีบุคลิกที่มีอำนาจ

ท้าวอัคนิมิตรนั้นแม้พระองค์จะทรงมีพระชนมายุมากถึงวัยกลางคน^๓แล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังทรงเป็นกษัตริย์ที่มีเสน่ห์ มีบุคลิกลักษณะที่มีอำนาจอยู่ในพระองค์ ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความเกรงกลัวได้ แม้แต่หรรหัตถ์ครุสอนพ่อนรำในราชสำนักซึ่งมีความใกล้ชิดคุ้นเคยกับพระองค์มาก่อนเป็นอย่างดี ก็ยังรู้สึกประหม่าเมื่อได้เข้าเฝ้าใกล้ชิด เขารำพึงขึ้นว่า

^๑ Vik. II ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 9, p.42.

^๒ Vik. III.3, p.70.

parijanavanitākarārpitabhiḥ parivrta eṣa vibhāti dīpikābhiḥ /
giriṛiva gatiṁānapakṣalopād anutatapupitakarnikārayastih /III.3/

^๓ "พระองค์ทรงมีราชโอรสที่เจริญวัยพอที่จะคุมม้าในพิธีราชสูยะได้"

ความองอาจของพระราชาทำให้เรารู้สึกคร่ำเกรงอะไรเช่นนั้น
มิใช่ที่เราจะไม่คุ้นเคยกับพระองค์ หรือว่าพระองค์จะทรงเขาดิ่งยากก็หาไม่
แต่เรารู้สึกตื่นเต้นเมื่อจะเข้าเฝ้าพระองค์ ในสายตาของเราดูเหมือนพระองค์
จะทรงเปลี่ยนแปลงเป็นองค์ใหม่อยู่ตลอดเวลาเหมือนมหาสมุทร^๑

คณทาสครูสอนฟ้อนรำอีกท่านหนึ่ง ก็รู้สึกประหม่าเป็นอย่างมากเมื่อเข้าเฝ้าท้าว
อัคนิมิตร แต่เขาก็ไม่วายชื่นชมในความสง่าสมชายของพระองค์ เขาได้กล่าวถึงพระองค์
ไว้ว่า

พระองค์ทรงเป็นแสงสว่างดวงใหญ่ในร่างมนุษย์ เพราะ
ถึงแม้โชคลนทวารจะอนุญาตให้เขาเฝ้าแล้ว และขณะที่เรากินเข้าไปเฝ้าพระ-
องค์พร้อมกับมหาดเล็กข้างที่ เรารู้สึกเหมือนถูกห้ามปรามด้วยเดชของพระองค์
จนทำให้เราต้องหลบตา แม้พระองค์จะไม่ได้ออกพระโอษฐ์^๒

^๑ Mā1. I, 11, p. 18.

aho durāsado rājamahimā / tathāhi
na ca na paricito na cāpyagamyas'
cakitamupāimi tathāpi pārśvamasya /
salilanidhir iva pratikṣaṇam me
bhavati sa eva navo navo'yamakṣṇoh /I.11/

^๒ Mā1. I. 12, p. 18.

mahat khalu puruṣākāram idaṃ jyotiḥ / tathāhi
dvāre niyuktapuruṣānumatapravesāḥ
siṃhāsanāntikacarena sahopasarpān /
tejobhir asya vinivartitadrṣṭipātāir-
vākyādṛṭe punar iva prativārito'smi. /I.12/

ท. ลักษณะทางวาจา

ท้าวทุษยันต์มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

ท้าวทุษยันต์พระเอกในบทละครเรื่องอิทธิฐานศกุนตลานั้น ทรงเป็นคนมีวาจาสุภาพอ่อนโยนชวนให้เกิดความไว้วางใจ เห็นได้จากองก์ที่ ๑ ก่อนท้าวทุษยันต์ทรงพบกับนางศกุนตลาเป็นครั้งแรก เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นนางศกุนตลาพระองค์เกิดความพอพระทัยมากจนกลายเป็นความรัก และปรารถนาที่จะได้นางมาเป็นของตน พระองค์ทรงทำที่สนิทสนมกับนางอนสุยาและนางปริยัมวทาเพื่อนสาวทั้งสองของนางศกุนตลา พระองค์ทรงได้ถามถึงความเป็นมาของนางงามที่พระองค์ทรงสนพระทัย นางทั้งสองก็ยินดีที่จะสนทนากัน โดยเฉพาะนางอนสุยาถึงกับกล่าวออกมาอย่างเปิดเผยว่า "เพราะคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวานของท่านนี่เองที่ทำให้เราไว้วางใจ พอที่จะพูดคุยกับท่านได้"^๑ เมื่อพระองค์ได้ทรงทราบเรื่องราวทั้งหมดของนางศกุนตลาว่าเป็นลูกสาวของฤๅษีวิศวามิตร อันเกิดแก่นางฟ้าเมณฑา พระองค์ก็ทรงดีพระทัยมาก พระองค์ตรัสชมโฉมนางศกุนตลาว่า "กำเนิดแห่งความงามอย่างนี้จะมีในนางมนุษย์ได้อย่างไร คงควาอันมีประกายระยิบระยับย่อมไม่ขึ้นมาจากพื้นโลกเป็นแน่"^๒

ท้าวทุษยันต์นั้นแม้จะทรงเกี่ยวพาราสีนางศกุนตลา พระองค์ก็มีได้ตรัสกับนางศกุนตลาโดยตรง ทรงยกย่องเป็นเชิงตามเพื่อนสาวของนางในท่านองที่จะให้นางศกุนตลา

^๑ Sak. ร้อยแก้ว p.26.

^๒ Sak. I.26, p.30.

เจอร์จาคัวว่า "นางจะบำเพ็ญตบะอันเป็นของพระฤๅษีซึ่งปิดกั้นหนทางแห่งความรัก จนกระทั่งแต่งงานเจียวหรือ หรือว่านางจะอยู่กับนางกวางทั้งหลายอันเป็นที่รัก และมีดวงตาเหมือนนางเองตลอดไป"^๑

ท้าวทุษยันต์มีวาทศิลป์

ท้าวทุษยันต์ทรงมีความสามารถอย่างยิ่งในการใช้วาทจาหว่านล้อมและโน้มน้าวจิตใจคน เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา เช่นพระองค์ปรารถนาที่จะทราบเรื่องราวของนางศกุนตลา พระองค์ก็สามารถที่จะทำให้นางอนุสฺยาเล่าเรื่องต่างๆเหล่านั้นได้ และตอนที่พระองค์ต้องการที่จะให้นางศกุนตลาแต่งงานกับพระองค์แบบคนชนรพวิวัต พระองค์ได้ใช้วาทศิลป์หว่านล้อมอย่างเต็มที่ จนนางศกุนตลาใจอ่อน ings ที่นางกลัวฤๅษีก็กลัวผู้บิคาเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากองก์ที่ ๓ ท้าวทุษยันต์ทรงเกลี้ยกล่อมนางศกุนตลาว่า

ขวัญอ่อน, เธออย่ากลัวผู้ใหญ่เลย บิคาผู้ประเสริฐของเธอนั้น ย่อมทราบธรรมเนียมก็อยู่ ท่านจะไม่ลงโทษเธอเมื่อทราบเรื่องนั้นแน่นอน ได้ยินว่าลูกสาวของราชฤๅษีมากมายที่แต่งงานแบบคนชนรพวิวัต และบิคาของเธอเหล่านั้นก็เห็นดีด้วย^๒

ท้าวทุษยันต์มีวาทจาสัตย์

ส่วนการมีวาทจาสัตย์ของท้าวทุษยันต์นั้นเห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่พระองค์ทรงรับที่จะไปปราบอสูรร้าย ที่มารบกวนการบำเพ็ญตบะของเหล่านักพรตในบริเวณป่าศักดิ์สิทธิ์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้มีสาส์นจกพระราชมารดา ทูลเชิญพระองค์เสด็จกลับพระราชวัง

^๑ Sak. I.27, p.30.

vāikhānaṣaṃ kimanayā vratamāpradānā-
dvyāpārarodhi bhadanasya niṣevitavyam /
atyantamātmasadrśekṣaṇavallabhābhirāho
nā...syati samam harināṅganābhiḥ /I.27/

^๒ Sak. III.22, p.86.

เพื่อหาวิธีปฎิบัติปาลณะ เหตุการณ์ทั้งสองอย่างนี้ทำให้พระองค์เกิดความยุ่งยากพระทัยมาก แต่ในที่สุด พระองค์ก็ตัดสินใจเลือกทางที่จะช่วยเหลือเหล่าบัณฑิตเพราะพระองค์ทรงได้รับปากไว้ก่อนแล้ว^๑ ลักษณะ เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความมีวาจาสัตย์ของพระองค์

ท้าวปุรุรวรวิสัยมีวาจาสุภาพอ่อนหวาน

ท้าวปุรุรวรวิสัยอีกพระองค์หนึ่งที่ทรงมีวาจาสุภาพอ่อนหวานประโลมใจ ทำให้ผู้ฟังเชื่อถือและไว้วางใจ เห็นได้จากบทละครเรื่องวิกิรโอมราวสีองก์ที่ ๑ หลังจากที่พระองค์ได้ช่วยเหลือนางฟ้าอุรวดีจากอสูร เกศินแล้ว นางฟ้าอุรวดีถามนางฟ้าจิตรเลขาว่า เพื่อนๆ นั้นอยู่ที่ไหน นางฟ้าจิตรเลขาบอกว่าท้าวปุรุรวรวิสัยทรงทราบก็ ท้าวปุรุรวรวิสัยตรัสบอกนางว่า ทุกคนมีความเคียดแค้นใจยิ่งในกำรหายไปของเธอ ทุกคนรักและเป็นห่วงเธอ ต่างก็คอยเธออยู่ด้วยความกระวนกระวายใจ^๒ เมื่อนางฟ้าอุรวดีได้ยินคำปลอบประโลมนั้น นางก็นึกชมอยู่ในใจว่า "พระองค์ช่างมีวาจาที่สุภาพอะไร เช่นนั้น ช่างอัศจรรย์เหมือนน้ำอมฤตมาจากดวงจันทร์ที่เคียว"^๓

อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าท้าวปุรุรวรวิสัยเป็นคนปากหวาน ช่างเจรจา คือในองก์ที่ ๒ ก่อนที่พระนางเอาสินีรทรงทราบว่าท้าวปุรุรวรวิสัยเอาพระทัยไปเมื่อแม่หญิงอื่น เหตุนี้ทำให้พระนางเสียพระทัยและโกรธพระองค์มาก แต่พระองค์ก็พยายามที่จะใช้ความนุ่มนวลอ่อนหวานเข้าปลอบประโลมและสารภาพผิดกับนาง เมื่อพระนางยังไม่โยคี พระองค์ก็ตรัสสารภาพอย่างงอนง้ออีกว่า "ฉันสารภาพแล้วว่าฉันเป็นคนผิด ได้โปรดเถอะที่รัก อย่าโกรธเลย ในเมื่อเจ้านายโกรธซึ่งแล้ว ทาสจะไม่มีความคิดได้อย่างไร"^๔

^๑ Sak. II ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 17, p.62.

^๒ Vik. I.9, p.12.

^๓ Vik. I, ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 9, p.14.

^๔ Vik. II.21, p.62.

ท้าวอัคนีนิกรนลาศในการเจรจา

ท้าวอัคนีนิกรทรงมีความเฉลียวฉลาดในการเจรจาและมีจิตวิทยาในการผูกน้าใจคน ซึ่งจะเห็นได้จากบทละครเรื่องมาลวิกานีนิกรตอนที่ ๑ ตอนที่พระองค์ทรงปรึกษา - ความลับกับอกเกี่ยวกับความรู้สึกรักของพระองค์ที่มีต่อนางมาลวิกาให้วิฑูษณะพัง วิฑูษณะรับที่จะช่วยเหลือพระองค์ให้สมปรารถนา เขาได้ขยายแผนการให้พระองค์ทรงทราบ พระองค์ได้ตรัสชมเชยความเฉลียวฉลาดของวิฑูษณะว่า "การจะกระทำสิ่งใด แม้จะมีอุปสรรค ผู้ที่มีสหายนั้นเหียวที่สามารถประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา แม้ผู้มีดวงตาก็ไม่สามารถเห็นได้ชัดเจนในความมืด ถ้าปราศจากแสงสว่าง"^๑

อีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงความสามารถในการเจรจาของท้าวอัคนีนิกร คือตอนที่พระองค์ทรงขอให้ปรีวราชิกาเกาศิกีผู้คงแก่เรียน และมีความรู้ทางค่านนาฏศิลป์อย่างสูงมาช่วยตัดสินการแข่งขันทางนาฏศิลป์ของครูในราชสำนัก ๒ ท่าน ว่าท่านใดจะมีความสามารถเป็นเลิศ โดยตัดสินจากการแสดงของศิษย์ของครูทั้งสอง เมื่อบัณฑิตเกาศิกีก็ปฏิเสธ พระองค์ก็ทรงใช้คำพูดว่า "โปรดอย่าเจรจาอย่างนั้นเลย ท่านเป็นผู้ที่เราเคารพนับถือ อย่าลืมชื่อว่าท่านคือบัณฑิตเกาศิกี เราทั้งสอง คือพระราชินีกับตัวเราเองนั้น ต่างก็มีความลำเอียงที่จะให้แก่ครูทั้งสองอยู่"^๒

^๑ Mā. I.9, p.16.

artham sapratibandham prabhuradhigantum sahayavān eva /
drśyam tamasi na paśyasi dīpena vinā sacakṣur api /I.9/

^๒ Mā. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 15, p.24.

ก. ลักษณะทางจิตใจ

ท้าวทุษยันต์มีจิตใจสูง

ท้าวทุษยันต์พระเอกในบทละครเรื่องอภิชนานศกุนตลานั้น ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีกำเนิดมาจากราชวงศ์ปุรุอันสูงส่ง พระองค์ทรงภาคภูมิใจพระทัยในบรรพบุรุษของพระองค์ยิ่งนัก พระองค์ทรงมีพระทัยสูงพอที่จะรับฟังความคิดเห็นหรือคำทัดท้วงจากบุคคลอื่น เห็นได้จากองก์ที่ ๑ ตอนท้าวทุษยันต์เสด็จออกปล้ำล้าสัตว์ พระองค์เสด็จตามกว้างลวงเข้าไปในป่าศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นสถานบำเพ็ญพรตของเหล่าพระมุนี พระมุนีเหล่านั้นออกมาขอร้องไม่ให้ฆ่าดวงของอาศรม ท้าวทุษยันต์ทรงยอมตามคำขอร้องนั้น พระมุนีเหล่านั้นจึงได้ถวายคำสดุดีพระองค์ว่า "การกระทำนี้เหมาะสมกับพระองค์ผู้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ปุรุ ดังนั้นขอให้พระองค์จงมีพระราชโอรสที่ก่อรูปด้วยคุณธรรม และเป็นจักรพรรดิด้วยเถิด"^๑

ท้าวทุษยันต์ทรงเห็ดทูนและยกย่องพระราชมารดามาก เห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่พระองค์เสด็จออกปล้ำล้าสัตว์ พอดีกับในขณะนั้นก็ใกล้ถึงวันทำพิธีปุรณิกะพาลณะ พระราชมารดาก็ได้ส่งสาส์นมาทูลเชิญพระองค์ แต่เหตุการณ์ประจวบกับที่พระองค์ได้สดุดีอยู่กับฤๅษีไว้ว่าจะเสด็จไปช่วยปราบอสูร เหตุการณ์นี้ทำให้พระองค์นุ้ยวายพระทัยมาก แต่ทรงตัดสินใจพระทัยไปทางฤๅษีเพื่อไม่ให้ผิดสัญญา ส่วนความที่ทรงเกรงพระราชมารดาจะเสียพระทัย พระองค์จึงไปรุดให้วิฑูษณะกลับไปทำหน้าที่ราชบุตรแทนพระองค์^๒

ท้าวทุษยันต์ทรงยกย่องผู้ทรงศีล ทรงให้ความสนับสนุนช่วยเหลือเขาเหล่านั้นอย่างเต็มพระทัย ทั้งยังทรงเข้าถึงศาสนาอย่างลึกซึ้งอีกด้วย เห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่พระองค์ทรงสนทนากับวิฑูษณะว่า "ความมั่งคั่งของกษัตริย์ที่ได้มาจากประชาชนในวรรณะต่าง ๆ นั้น

^๑ Sak. I.12, p.10.

^๒ Sak. II ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 17, p. 62.

เป็นทรัพย์สินที่เสื่อมสลายได้ แต่คาบสเหล่านั้นจะให้ส่วนที่ ๒ แห่งคະที่ไม่มีวันเสื่อมสลาย"^๑

ท้าวทุขยันต์มีสัมมาคารวะ

นอกจากนั้นท้าวทุขยันต์ยังทรงเคารพในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ทรงมีสัมมาคารวะที่นำสรรเสริญที่สุด เห็นได้จากองค์ที่ ๒ ตอนออกไล่สัตว์ พระองค์ได้พบอาศรมของฤๅษี ก่อนที่พระองค์จะเสด็จเข้าไปนมัสการ พระองค์ก็ได้เปลี่ยนเครื่องทรงให้เหมาะสม โดยไม่ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์และตีกออาวุธเข้าไปในสถานที่สงบ อันเป็นที่บำเพ็ญเพียรนั้น พระองค์ตรัสกับสารถีว่า

(ก้าวลงจากราชรถแล้วทอดพระเนตรพระองค์เอง) นี่แน่ะสารถี, เราควรเข้าไปในป่าอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ด้วยเครื่องแต่งกายที่สุภาพ เจริญสิ่งเหล่านี้ไว้ก่อน (ทรงมอบธนูและเครื่องอาวุธทั้งหลายให้แก่สารถี) สารถี, ขณะที่เราเข้าไปเยี่ยมเยียนผู้ที่อยู่ในอาศรมนั้น เจริญอาบนำหมาควายนะ^๒.

ท้าวทุขยันต์ทรงยึดมั่นในธรรมนิยมประเพณี

ท้าวทุขยันต์ทรงเป็นผู้ที่ยึดมั่นในธรรมนิยมประเพณีและทรงภาคภูมิใจพระทัยว่าได้สืบเชื้อสายมาจากท้าวปुरुผู้สูงส่ง พระองค์จะไม่ทรงทำอะไรที่เป็นสิ่งต้องห้าม และผิดศีลธรรมเป็นอันขาด เช่นตอนที่วิหุชกะทูลทักท้วงพระองค์ถึงเรื่องนางศกุนตลาว่า นางเป็นลูกสาวของฤๅษีซึ่งต่างวรรณะกับพระองค์ ถ้าพระองค์ทรงเกี่ยวของด้วยแล้วจะผิดธรรมเนียมประเพณี ท้าวทุขยันต์ตรัสตอบวิหุชกะว่า

^๑ Sak. II.13, p.56.

yaduttisthati varṇebhyo nrpāṇām kṣayi tatphalam /
tapaḥsadbhāgamakṣayam dadatyāraṇyakā hi naḥ / II.13 /

^๒ Sak. I ร้อยแก้วหลังโศลกที่ 15, p.14.

เพื่อนรัก, จิตใจของผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากท้าวปุรุณนั้น ไม่หมกมุ่นอยู่กับสิ่งต้องห้าม
หรือก นางนั้นมิกำเนิดมาจากนางฟ้า ได้ยินว่าฤๅษีตนนั้นโคพบเธอหลังจากที่
นางฟ้าองค์นั้นได้ทิ้งเธอไว้ เหมือนกับคอกอนวรมลลิกาที่พลัดมาอยู่บนตนอรกระ^๑

เมื่อพระองค์ทรงทราบว่านางศกุนตลาไม่ไ้เป็นลูกสาวของฤๅษีกัณณะ แต่เป็นลูก-
สาวของราชฤๅษีวิสวามิตร พระองค์ก็ตีพระทัยมาก ทรงเชื่อมั่นว่าความปรารถนาของพระ-
องค์คงไม่มีสิ่งใดมาขัดขวางอีก ทั้งนางศกุนตลาก็มีใจเชื่อแก่พระองค์อยู่แล้ว พระองค์ทรง
รำพึงขึ้นด้วยความตีพระทัยว่า "ความปรารถนาของเราคงสำเร็จได้โดยไม่ยากนัก ใจเอ๋ย
เจ้าจงสมปรารถนาเถิด บัดนี้ความเคลือบแคลงต่างๆก็ถูกขจัดไปหมดแล้ว สิ่งใดที่เจ้าสง-
สัยว่าเป็นไฟ สิ่งนั้นได้กลายเป็นรัตนะอันควรแก่การสัมผัสอย่างยิ่ง"^๒ และแล้วในที่สุดพระ-
องค์ก็ทรงจัดการวิวาห์แบบคนชนรพวิวาห์ ซึ่งเป็นการแต่งงานอีกแบบหนึ่งที่กษัตริย์นิยมกันใน
สมัยนั้น

จะเห็นได้ว่าท้าวหุชยันต์ทรงเป็นผู้ที่ค้ำประกันอยู่ในธรรม คือพระองค์ทรงทำหน้าที่
ที่ของพระองค์อย่างเต็มความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นที่ทางกรบ้านหรือการเมือง ทรง
ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมและธรรมเนียมประเพณีที่ค้ำงาม ทั้งยังทรงดำรงตนอยู่เหนือความเลว
ร้ายทั้งปวง

^๑ Śak. II.8, pp.50-52.

sakhe, na parihārye vastuni pāuravāṅāṃ manah pravartate /
surayuvatisambhavam kila munirapatyam tadujjhitadhigatam /
arkasyopari śithilam cyutamiva navamālikākusumam /II.8/

^๒ / Sak. I.28, p.30.

na duravāpeyam khalu prārthanā /
bhava hṛdaya sābhilāṣam samprati samdehanirṇayo jātaḥ /
āśāṅkase yadagnim tadidam sparsāksamam ratnam /I.28/

ท้าวปุรุรวัดมีจิตใจสูงและถ่อมตน

ความมีพระทัยสูงส่งของท้าวปุรุรวัดเห็นได้จากตอนที่พระองค์ได้ช่วยเหลือนางฟ้าอุรวดีจากอสูรเกศิน แล้วพระองค์ก็ทรงมอบนางให้กับท้าวจิตรรตราชาแห่งนครรพีไปถวายคืนแก่พระอินทร์แทนพระองค์ พระองค์ไม่ตรีสติถึงความเก่งกล้าของพระองค์เองแม้แต่น้อย แม้ท้าวจิตรรทจะกล่าวสวดบูชาความเก่งกล้าสามารถของพระองค์อย่างไรก็ตาม^๑

นอกจากนั้นท้าวปุรุรวัดยังทรงเป็นกษัตริย์ที่การงม่นอยู่ไชรรม อันเป็นหน้าที่ของกษัตริย์อย่างแน่วแน่ ทรงปกครองประเทศอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่ทรงไปพระทัยในสิ่งเลวร้ายทั้งปวง^๒

ท้าวอัคนิมิตรมีจิตใจสูง

ท้าวอัคนิมิตรทรงเป็นผู้มีพระทัยสูงส่ง ทรงยอมรับความคิดเห็นและความสามารถของบุคคลอื่นไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นบุรุษหรือสตรี จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงยกย่องปวีรราชาเกาศิกีไว้ในฐานะที่ปรึกษาของราชสำนัก ทั้งในค่านาฏศิลป์และด้านอื่นๆ พระองค์โปรดให้นางเป็นผู้ตัดสินการแข่งขันในเชิงนาฏศิลป์ของครูในราชสำนัก ๒ ท่าน คือครูคณทาส และครูหรรทัก^๓

ท้าวอัคนิมิตรทรงมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ความมีน้ำพระทัยเป็นนักกีฬาของท้าวอัคนิมิตร เห็นได้จากที่พระองค์ไม่ทรงผูกพระทัยเจ็บแค้นเจ้าชายยัชฌุเสนที่เคยมีพฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างเปิดเผยว่าเป็นศัตรูกับพระองค์ พระองค์ไม่ทรงคิดที่จะนำเจ้าชายยัชฌุเสนมากักขังหรือแค้น ทั้งยังทรงแบ่ง

^๑ vik.I ร้อยแก้วก่อนโคลกที่

^๒ ฎุวิทยานิพนธ์หน้า ๔๒ - ๔๓.

^๓ mal.I ร้อยแก้วหน้า ๒๔.

เมืองวิททรก็ออกเป็น ๒ ส่วน ให้เจ้าชายยัชฌูเสนครองส่วนหนึ่ง และให้เจ้าชายมาว-
เสนครองอีกส่วนหนึ่ง แต่ต้องขึ้นอยู่กับพระองค์ โดยพระองค์ทรงใช้คำเปรียบเทียบว่า
"เราจะให้พวกเขาครอบครองส่วนที่แบ่งไว้แล้ว คือฝั่งเหนือและฝั่งใต้ของแม่น้ำวราหา
เหมือนกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ ที่แบ่งกันครอบครองกลางวันและกลางคืน"^๑

ลักษณะทางจิตใจของพระเอกในบทละครของกาลิลาสที่กล่าวแล้วนั้น จะเห็น
ได้ว่ามีลักษณะคล้ายตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ คือเขาเหล่านั้นเป็นผู้มีจิตใจสูง กำรงมั่นอยู่
ในธรรมอันเป็นหน้าที่ของตน ทั้งยังเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมและศีลธรรมอันสูงส่ง ทุกคน
มุ่งอุทิศตนเพื่อประเทศชาติและประชาชน และทุกคนจะอยู่เหนือความเลวร้ายทั้งปวง.

ง. ลักษณะทางสติปัญญา

ภรตมุณีได้เสนอไว้ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ว่า พระราชานั้นควรเป็นผู้ที่มีสติปัญญา
มีไหวพริบดี เฉลียวฉลาด และมีความทรงจำดี พระเอกในบทละครของกาลิลาสทุกคน
ต่างก็มีคุณลักษณะเหล่านี้ แต่การแสดงออกทางสติปัญญาของแต่ละคนอาจจะแตกต่างกัน

ท้าวทุษยันต์ทรงมีสติปัญญาดี

ท้าวทุษยันต์ทรงใช้ความสามารถทางสติปัญญาของพระองค์ทางด้านการปก-
ครอง พระองค์ทรงอุทิศทั้งกำลังกายและกำลังสมอง เพื่อวางนโยบายปกครองประเทศ
พระองค์ทรงเป็นเหมือนคนไม้ใหญ่ที่คอยให้ร่มเงาแก่ผู้ที่มาพึ่งพาอาศัย^๒ โดยเฉพาะอย่าง
ยิ่งในด้านการตัดสินความแล้ว พระองค์ทรงใช้สติปัญญาอย่างเต็มที่เพื่อไม่ให้เป็นการเสีย
ผลประโยชน์สำหรับประชาชน เห็นได้จากตอนที่พระองค์ทรงตัดสินความเรื่องมรดกของ
พ่อค้าชนมิตร์ผู้ไม่มีลูกสืบทอดมรดก ซึ่งทรัพย์สมบัติทั้งหมดของเขาจะต้องตกเป็นของหลวง
ตามกฎหมาย แต่ท้าวทุษยันต์ไม่ทรงประสงค์เช่นนั้น พระองค์พยายามสืบทราบมาได้ว่า พ่อ-

^๑ Mā1. V.13, p.154.

^๒ Sak. V.7, p.134.

คำคนนี้มีภริยาหลายคน และภริยาคนที่ เป็นลูกสาวพ่อค้าเมืองสาเกตกำลังตั้งครรภ์ พระองค์จึงตัดสินใจยกทรัพย์สินสมบัติของพ่อค้าชนมิตริให้ตกอยู่แก่บุตรในครรภ์ของลูกสาวพ่อค้าเมืองสาเกตนั้น

ท้าวทุษยันต์มีไหวพริบดี

ท้าวทุษยันต์ทรงมีไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากองค์ที่ ๑ ตอนที่พระองค์ได้พบกับนางศกุนตลาและเพื่อนๆของเธอเป็นครั้งแรก และพระองค์ก็ไม่ต้องการที่จะเปิดเผยตนเองว่าเป็นกษัตริย์ ดังนั้นเมื่อนางอนสุยามมาถึงความเป็นมาของพระองค์ พระองค์ก็ตรัสหลีกเลี่ยงไปว่า ตัวพระองค์นั้นได้รับมอบหมายจากพระราชบิดาเป็นเชื้อสายแห่งราชวงศ์ปุรุให้มาคอยดูแลการกระทำพิธีทางศาสนาในป่านี้ว่ามีอุปสรรคหรือไม่ประการใด

ถ้าจะกล่าวถึงความทรงจำของท้าวทุษยันต์ในบทละครเรื่องนี้แล้ว จะเห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่สูญเสียความทรงจำอย่างประหลาด เห็นได้จากการที่พระองค์ทรงลืมแม่กระทั่งนางศกุนตลามเหสีที่พระองค์รักใคร่มากที่สุด ทรงลืมแม่คำมั่นสัญญาที่เคยให้ไว้ อย่างนั้นเหมาะจะว่าจะรับนางเข้ามายังพระราชวัง เมื่อได้เห็นหน้านางศกุนตลา ก็ไม่สามารถระลึกได้ แต่เหตุการณ์เหล่านี้ กาลิธาสน์แต่งบทละครเรื่องอภิชาตยานศกุนตลาได้แก้ความผิดพลาดเช่นนั้นของท้าวทุษยันต์ไว้อย่างสมเหตุสมผลว่า เป็นคำสาปของฤๅษีทิวราส

ท้าวปุรุรวัด

ในบทละครเรื่องวิกิรโมรวิศไม่ได้กล่าวถึงการแสดงความสามารถทางสติปัญญาของท้าวปุรุรวัดไว้อย่างชัดเจนนัก แต่จากการที่พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างอยู่เย็นเป็นสุข ประชาชนเคารพเทิดทูนพระองค์ เหล่านักขับนำคุณงามความดีของพระองค์มาขับเป็นล่านำสฤคิพระองค์ไว้^๑ เหล่านี้ก็ย่อมแสดงให้เห็นได้แล้วว่า พระองค์ทรงใช้สติปัญญาและความสามารถอย่างเต็มที่ในการปกครองประเทศ

^๑ Sak. I ร้อยแก้วหน้า 26.

^๒ Vik. II.1, p.28.

ท้าวอัคนิมิตร

ท้าวอัคนิมิตรทรงแสดงสติปัญญาและความสามารถของพระองค์ออกทางการเมือง พระองค์ทรงดำเนินนโยบายทางด้านการเมืองและการทูตอย่างฉลาด^๑ แต่พระองค์ไม่ค่อยจะปรากฏในเรื่องนโยบายด้านความรักนัก ทั้งที่พระองค์ก็เป็นนักรักผู้หนึ่ง พระองค์จำเป็นต้องอาศัยสติปัญญาและความสามารถของวิทูษณะสำหรับนโยบายด้านความรักอยู่ตลอดเวลา

จากการที่ได้วิเคราะห์ลักษณะของพระเอกในบทละครของกาลิทาส โดยใช้ลักษณะของพระราชาในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ของภรตมุณีเป็นหลักแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะของพระเอกในบทละครของกาลิทาสมีลักษณะคล้ายคลึงกับลักษณะของพระราชา ที่ภรตมุณีกำหนดไว้ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์แทบทุกประการ.

พระเอกในบทละครของกาลิทาสในฐานะตัวละครชายระดับอุตมบุรุษ

ภรตมุณีได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระเอกไว้ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ก็จะกล่าวถึงเรื่องราวของตัวละครชายไว้ แต่ในเมื่อพระเอกเป็นตัวละครชายที่เด่นที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์พระเอกในบทละครของกาลิทาสในฐานะตัวละครชายดังนี้

ภรตมุณีแบ่งตัวละครชายไว้ ๓ ระดับด้วยกัน คือ อุตมบุรุษ มัชฌมบุรุษ และ อัทมบุรุษ^๒

พระเอกในบทละครของกาลิทาสทั้ง ๓ คน คือ ท้าวทุษยันต์ ท้าวอัคนิมิตร และ ท้าวปุรุรวสันต์ ต่างก็มีอุปนิสัยตรงกับตัวละครชายระดับอุตมบุรุษ ที่ภรตมุณีได้อธิบายไว้ว่า "ตัวละครชายระดับอุตมบุรุษนั้น ควรเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะน่าเกรงขาม สามารถควบคุมสติอารมณ์ของตนได้เป็นอย่างดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความชำนาญในศิลปะ และงานฝีมือทั้งหลาย มีความรอบรู้ในศาสตร์ต่างๆมากมาย มีความซื่อสัตย์และจริงจัง เมตตาคุณาคือผู้ยากไร้ ใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ออกทน และเพลิดเพลินอยู่ในความสุข"^๓

^๑ดูรายละเอียดวิทยานิพนธ์หน้า ๔๔ - ๔๖.

^๒เล่มเดียวกันหน้า ๑๐ - ๑๑.

^๓เล่มเดียวกันหน้าเดียวกัน.

ผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงลักษณะตัวละครชายระดับอุดมบุรุษที่ซ้ำกับลักษณะของพระ - -
 ราชา เช่น ความน่าเกรงขาม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ชำนาญในศิลปะและงานฝีมือทั้ง-
 หลาย และมีความรู้ในศาสตร์ต่างๆเป็นอย่างดี^๑ แต่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะของพระเอก
 ในบทละครของกาลิลาสในฐานะตัวละครชายระดับอุดมบุรุษดังต่อไปนี้

๑. มีความเมตตากรุณาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ท้าวปุรุรวรวิส ในบทละครเรื่อง -
 วิกรมโรราตีทรงเป็นผู้ที่มีน้ำพระทัยเปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตา คอยช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความ
 เดือดร้อนอยู่เสมอ เช่นในองก์ที่ ๑ ตอนที่ท้าวปุรุรวรวิสเสด็จกลับจากการบวงสรวงพระอาทิตย์
 พระองค์ได้ยินเสียงผู้หญิงร้องขอความช่วยเหลือ จึงเสด็จเข้าไปซักถามได้ความว่า นาง-
 พ้าอรุวตีถูกอสูรเกศินลักพาไป พระองค์ทรงรับอาสาที่จะช่วยเหลือนาง และจะนำนาง-
 อรุวตีมาคืนแก่เพื่อนๆ โดยเร็วที่สุด ทั้งยังตรัสปลอบนางฟ้าเหล่านั้นว่า "จงขจัดความกลัว
 ของพวกนางเสียเถอะ เราจะพยายามนำเพื่อนของพวกนางมาคืนให้ได้"^๒ ในที่สุดพระ
 องค์ก็ได้กระทำสำเร็จดังที่พระองค์ได้สัญญาไว้

ท้าวทุษยันต์ อีกพระองค์หนึ่งที่มีความเมตตากรุณาต่อบุคคลทั่วไป คอยเอาพระทัย
 ใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรอยู่เป็นนิจ เมื่อมีผู้มาร้องทุกข์ขอความช่วยเหลือจากพระองค์
 พระองค์ก็ยินดีช่วยเหลืออย่างเต็มพระทัย เช่นตอนที่ฤๅษีมาขอความกรุณาจากพระองค์ให้
 ช่วยปราบอมนุษย์ที่มาทำลายพิธีบำเพ็ญตบะของเหล่านักพรต พระองค์ก็ได้ช่วยปราบปราม
 พวกอมนุษย์เหล่านั้นอย่างราบคาบ^๓ ท้าวทุษยันต์มิใช่จะทรงช่วยเหลือเฉพาะประชาชนใน
 ขอบเขตเสลิมมาของพระองค์เท่านั้น แม้สวรรค์ หากต้องการความช่วยเหลือจากพระองค์ พระ-
 องค์ก็ทรงยินดี เช่นตอนที่พระอินทร์โปรดให้มาตลีมาทูลเชิญพระองค์ไปช่วยปราบพวกอสูร-
 ทุรชัยที่มารบกวนสวรรค์ พระองค์ก็เสด็จไปช่วยปราบเทวศัตรูเหล่านั้นอย่างราบคาบ^๔

^๑ ภูวนาภิพนธ์ เล่มนี้ หน้า ๑๐ และ ๑๖ เปรียบเทียบกัน

^๒ Vik.I ร้อยแก้วหน้า 6.

^๓ Sak. II, p.58.

^๔ Sak. VII, pp.212-218.

ส่วนท้าวอัคนิมิตรนั้นกาลิหาสไม่ได้กล่าวถึงคุณสมบัติที่แสดงถึงความเมตตากรุณาไว้ชัดเจนนัก

๒. มีใจคอกว้างขวาง มักเป็นผู้ให้อยู่เสมอ ท้าวพุษยันต์ทรงมีลักษณะเช่นนั้น เห็นได้จากตอนที่ท้าวพุษยันต์ได้ทอดพระเนตรแหวนที่ระลึกที่ชาวประมงนำมาขาย พระองค์ทรงระลึกความเก่าได้หมด พระองค์ก็พระทัยมากพระราชทานรางวัลให้แก่ชาวประมงผู้นั้นอย่างมากมาย^๑ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนใจคอกว้างขวางของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

๓. มีความอดทน ท้าวพุษยันต์ทรงเป็นพระเอกที่มีความอดทนเป็นเยี่ยม เห็นได้จากตอนที่ ๒ ตอนที่พระองค์เสด็จออกประพาสป่าล่าสัตว์ พระองค์เสด็จพักแรมในป่าเป็นเวลาหลายวัน ทรงเพ็ดลึงเพลินอยู่กับการล่าสัตว์จากป่าหนึ่งไปยังอีกป่าหนึ่งอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย แม้แดดจะร้อน อาหารจะไม่อร่อย หรือพักผ่อนไม่ได้เต็มที่ พระองค์ก็ไม่ทรงบ่น ยังทรงสนุกสนานอยู่ตลอดเวลา^๒

ส่วนท้าวปุรุรวลีในบทละครเรื่องวิกรมโรวสีนั้นทรงมีบทบาทที่แสดงถึงความอดทนอยู่ในตอนที่ ๔ ตอนที่พระองค์เสด็จออกติดตามนางฉรรวสีที่หายสาบสูญไปในป่าคันทมาทนต์ พระองค์ทรงค้นหาเธอทั่วป่า ทรงซักถามทุกสิ่งทุกอย่างที่พระองค์เสด็จผ่านไปว่าสิ่งนั้นจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม พระองค์ทรงใช้วันคืนล่วงไปในป่าด้วยความอดทน จนนางฟ้าจิตรเลขา นำมาเล่าให้เพื่อน ๆ ของเธอฟังด้วยความเห็นพระทัยพระองค์ว่า "พระองค์ทรงใช้เวลาวันแล้ววันเล่าอยู่ในป่านั้น เพื่อค้นหานางฉรรวสี"^๓

ท้าวอัคนิมิตรนั้นไม่มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงความอดทนของพระองค์ กลับมีแต่บทบาทที่แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีพระทัยร้อนรน ไม่มีความอดกลั้น เห็นได้จากตอนที่พระองค์ตรัสกับวิฑูษกะ เมื่อวิฑูษกะได้พูดเตือนให้พระองค์อดทนในการรอชมโฉมนางมาลวิกาวว่า

^๑ Sak. VI, pp.160-167.

^๒ Sak. II คำรำพึงของวิฑูษกะ และ Sak. II.4, p.46.

^๓ Vik. IV ร้อยแก้วหน้า 102.

"เพื่อนรักเราจะทนได้อย่างไร ในเมื่อนางผู้มีดวงตางามนั้น ไก่กลายเป็นศูนย์รวมของ
ความปรารถนาแห่งหัวใจของเรา และได้จุดความสนใจของเรามาจากนางทั้งปวงใน
ราชสำนัก"^๑

๔. การเพลิดเพลิดอยู่ในความสุขสำราญทั้งปวง พระเอกในบทละครของ-
กาลิธาสทุกคนต่างก็มีลักษณะเช่นนี้ เพราะเขาเหล่านั้นเป็นกษัตริย์ มีกำเนิดในราชสำนัก
ที่สูงส่ง พรั่งพร้อมไปด้วยความสุขสำราญทั้งปวง ไม่ว่าจะต้องการสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้นสม-
ปรารถนา

พระเอกในบทละครของกาลิธาสในฐานะตัวละครชายแบบหักฉิ่ง

นอกจากจะกล่าวถึงระดับของตัวละครชายแล้ว ปรตมุนียังได้อธิบายถึงความรัก
ของตัวละครชายไว้ด้วย เขาได้อาศัยลักษณะอุปนิสัยเกี่ยวกับความรักของตัวละครชายทั้ง-
หลายแบ่งตัวละครเหล่านั้นออกเป็น ๕ แบบด้วยกัน คือ ตัวละครชายแบบหักฉิ่ง (จัดเจน)
อุทมนบุรุษ (ดีเลิศ) มัชฌมบุรุษ (ปานกลาง) อัธมบุรุษ (ก้อย) และ วฤตคทะ(เกเร)^๒
จากการวิเคราะห์บทละครของกาลิธาสทั้ง ๓ เรื่องแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าพระเอกทั้ง ๓ คน
คือ ท้าวหุชยันต์ ท้าวอัคนิมิตร และท้าวปุรุรวาส มีลักษณะอุปนิสัยอยู่ในข่ายความรักของตัว-
ละครชายแบบหักฉิ่ง^๓ แต่ก็ไม่ได้มีลักษณะที่ตรงกันทุกประการ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะ
ความรักของพระเอกในบทละครของกาลิธาสในฐานะตัวละครชายแบบหักฉิ่งดังต่อไปนี้

^๑ māl. II.14, p.50.

sakhe, kathamanāturo bhaviṣyāmi / yadā

sarvāntaḥpuravanitāvyāpāraṃ prati nivṛttahṛdayasya /

sā vāmaločanā me snehasyāikānībhūtā /II.14/

^๒ดูวิทยานิพนธ์หน้า ๑๒.

^๓เล่มเดียวกันหน้าเดียวกัน

๑. ลักษณะตัวละครแบบทัศนคติประการแรก คือ การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีเมตตา กรุณาต่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ลักษณะนี้เห็นได้จากอุปนิสัยของท้าวพวยพันธ์ในบทละครเรื่องอภิชนานศกุนตลา และอุปนิสัยของท้าวปฐุรวัสในบทละครเรื่องวิกิรโมรเวศ ที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วในตอนที่กำลังถึงลักษณะตัวละครชายระดับอุดมบุรุษ^๑

๒. ท้าวพวยพันธ์และท้าวปฐุรวัสได้แสดงให้เห็นถึงความอดทนต่อความทุกข์ยากได้ เช่นท้าวพวยพันธ์ได้แสดงออกตอนที่เสด็จออกประพาสป่าล่าสัตว์ ส่วนท้าวปฐุรวัสแสดงออกตอนออกติดตามหานางอุรวดี ลักษณะนี้ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วในตอนที่กำลังถึงตัวละครชายระดับอุดมบุรุษ^๒ เช่นกัน

๓. ลักษณะบุรุษแบบทัศนคติประการหนึ่ง คือความชำนาญในการปลอมใจคนที่โกรธโดยใช้ความรักเชื่อมโยง ลักษณะเช่นนี้มีในพระเอกในบทละครของกาสิทาสทุกคน ท้าวอัคนิมิตรผู้มีชื่อเสียงในด้านความเป็นนักรักนั้น มีความสามารถทางด้านนี้เป็นพิเศษ ซึ่งจะเห็นได้จากบทละครเรื่องมาลวิกาคนิมิตร องก์ที่ ๓ ตอนที่พระนางอิรวดีหนีเครื่องของท้าวอัคนิมิตรได้ไปพบพระองค์กำลังสนทนากับนางมาลวิกาในอุทยาน นางเกิดความหึงหวง ลุกแกโทสะกล่าวประนามท้าวอัคนิมิตรว่าเป็นคนทรยศหลอกลวง แต่พระองค์ก็ไม่ทรงถือโกรธ กลับตรัสกับพระนางอย่างสุภาพเป็นเชิงอนงค์ว่า "ที่รัก, เจ้าใช้คำว่าหลอกลวงกะเราเป็นการดากถางเราผู้ที่เจ้าคุ้นเคย นี่แน่แม่คนงอน, เข็มขัดที่ตกอยู่แทบเท้าของเจ้าได้ขอร้องเจ้าให้เลิกดากถางเสีย ทำไมเจ้าไม่เก็บมันเสียล่ะ"^๓ นางอิรวดีก็ลงเก็บเข็มขัดแล้วทำที่จะเข้าตีพระองค์อีก ท้าวอัคนิมิตรตรัสเป็นเชิงเย้าแหย่และงอนต่อไปอีกว่า "นี่แน่นางผู้มีผมหยักศก, ทำไมเจ้าจึงงดการลงโทษเราผู้กระทำผิดแล้ว"

^๑ วิทยานิพนธ์เล่มนี้หน้า ๖๓.

^๒ เล่มเดียวกันหน้า ๖๔.

^๓ Mal. III.20, p.88.

เจ้าทำให้เสน่ห์ของเจ้าเพิ่มขึ้น ถึงเจ้าจะยังโกรธหาสของเจ้าอยู่"^๑ ครั้นแล้วพระองค์ก็ โนมพระองค์ลงและที่เท้านางเป็นการขอโทษ แม้อย่างนั้นแล้วพระนางอิรวดีก็ยังนั่งปิ้งอยู่ และใช้วาจาประชดประชันว่า "นี่ไม่ใช่เท้าของนางมาลวิกาที่พระองค์ปรารถนาจะแตะต้อง หรอก"^๒ แต่ถึงแม้พระนางอิรวดีจะแสดงกริยาโกรธซึ่งถึงเพียงนั้น ท้าวอัคนิมิตรก็ไม่ทรง ถือโทษ

ท้าวปุรุรวีสอีกพระองค์หนึ่งที่มีความสามารถในการปลอบใจคนรักที่โกรธอยู่โดย ใช้คำหวานเข้าปลอบโยน ดังจะเห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่พระนางเอาคืนรีไถ้เห็นจดหมาย ของนางฟ้าอุรวสีที่จารึกบนใบกุรชะที่มีถึงท้าวปุรุรวีส พระนางกริ้วมาก ท้าวปุรุรวีสก็ พยายามที่จะใช้ความนุ่มนวลอ่อนหวานเข้าปลอบประโลม เมื่อไม่สามารถที่จะทำให้หาย โกรธได้ พระองค์ก็ยอมสารภาพผิดแต่โดยดีว่า "ฉันสารภาพแล้วว่าฉันเป็นคนผิด ได้โปรด เถอะที่รัก, อย่าโกรธเลย ในเมื่อเจ้านายโกรธซึ่งแล้ว ทาสจะไม่มีความคิดได้อย่างไร"^๓ ครั้นแล้วก็โนมพระองค์ลงและที่เท้าเป็นการขอโทษ

ท้าวหุชยันต์ก็ทรงเป็นนักรักผู้หนึ่งที่ใช้ความอ่อนโยนอ่อนหวานเข้าปลอบประโลม ใจสตรีให้คลายความโกรธแค้นลงได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่มาคสีนำท้าวหุชยันต์ไปพบณูมี - มารีจ ๓ ภูเขาเหมกฏ ๓ ที่นั่นเองท้าวหุชยันต์ได้พบกับพระราชโอรสเป็นครั้งแรก และได้พบ นางศกุนตลาพระชายาสตรีที่รักอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ถูกเคราะห์กรรมทำให้พระศพรากจาก. กัน ท้าวหุชยันต์ทรงสำนึกผิดที่ได้กระทำการหักหาญน้ำใจนางศกุนตลา เมื่อพบกันครั้งนี้ท้าว หุชยันต์ยอมรับสารภาพผิดทุกประการ ยอมกระทำทุกอย่างเป็นการไถ้โทษ ใช้คำหวานเป็น-

^๑ māl. III.22, p.90.

aparādhini mayi daṇḍam saṃharasi kimudyatam kuṭilakeśi /
vardhayasi vilasitam tvam dāsajanāyātra kupyasi ca /III.22/

^๒ māl. III ร้อยแก้วหลังโศลกที่ 22, p.90.

^๓ Vik. II.21, p.62.

การงอนง้อ แสดงอาการขอโทษโดยการโน้มพระองค์ลงและที่เท้านาง^๑

๔. ลักษณะของบุรุษแบบทักษิณอีกประการหนึ่งก็คือ มีความเชี่ยวชาญในเพศสัมพันธ์เป็นอย่างดี ลักษณะนี้กาลิทาสไม่ได้พรรณนาไว้อย่างชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พระเอกในบทละครของกาลิทาสทั้ง ๓ คนได้แสดงออก ผู้วิจัยเห็นว่าเขาทั้งหมดนั้นเชี่ยวชาญในเพศสัมพันธ์มากพอสมควร เพราะพระเอกทุกคนต่างก็มีความสัมพันธ์กับสตรีไม่น้อยกว่า ๒ คนขึ้นไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาเหล่านั้นอยู่ในฐานะกษัตริย์ ซึ่งจำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีนางสนมกำนัลคอยปรนนิบัติรับใช้อยู่มากมาย ดังนั้นเป็นการแน่นอนว่าพระเอกในบทละครของกาลิทาสทุกคนมีความเชี่ยวชาญในเพศสัมพันธ์เป็นอย่างดี

๕. ความอ่อนน้อมถ่อมตนก็เป็นลักษณะของบุรุษแบบทักษิณอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในอุปนิสัยของพระเอกของกาลิทาส ลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนจากอุปนิสัยของ ท้าวทุษยันต์ และ ท้าวปुरुวัส ท้าวทุษยันต์ทรงเป็นกษัตริย์ที่อ่อนน้อมถ่อมพระองค์ ไม่ถืออำนาจตนเป็นใหญ่ แม้พระอินทร์จะทรงยกย่องเป็นพระสหายสนิท แต่พระองค์ตรัสว่าทรงเป็นเพียงผู้รับใช้พระอินทร์เท่านั้น^๒ พระองค์ทรงวางตนกับวิหุงกะเยียงพระสหายสนิท ทรงปรึกษาหารือเรื่องราวส่วนพระองค์กับวิหุงกะเสมอ พระองค์ทรงยกย่องผู้ทรงศีลไว้เป็นบุรุษนียมบุคคลและพระองค์ก็ให้ความเคารพเขาเหล่านั้นด้วยความจริงพระทัย ทรงเคารพแม้กระทั่งสถานที่อันเป็นที่ประพฤติพรหมจรรย์ของผู้ทรงศีล ซึ่งเห็นได้จากองก์ที่ ๑ ตอนที่พระองค์จะเสด็จเข้าเยี่ยมนักพรตในอาศรม พระองค์ไม่ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์เข้าไป พระองค์เสด็จเข้าไปด้วยเครื่องทรงที่เหมาะสม^๓

ท้าวปुरुวัสอีกพระองค์หนึ่งที่ทรงมีความอ่อนน้อมถ่อมพระองค์เป็นคุณสมบัติ ดังจะเห็นได้จากองก์ที่ ๑ ตอนที่ท้าวจิตรรถราชแห่งคนธรรพ์ ได้รับพระราชบัญชาจากพระอินทร์

^๑ Sak. VII, pp.233-235.

^๒ Sak. VII ร้อยแก้วก่อนโคลกที่ 28, p.238.

^๓ Sak. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 15, p.14.

ให้มาช่วยนางฟ้าอุรวสี แต่ท้าวจิตรรถก็ได้มาพบว่าท้าวปุรุรวสีได้ช่วยเหลือนางอุรวสีเรียบร้อยแล้ว ท้าวจิตรรถได้สศุก็ความเก่งกล้าของท้าวปุรุรวสีอย่างมากมาย แต่ท้าวปุรุรวสี ครัสว่า "ขออย่าทรงคิดอย่างนั้นเลย เพราะที่จริงแล้ว ความแกล้งกล้าของพระอินทร์นั้น- และมิใช่หรือที่ทำให้สหายของพระองค์มีชัยชนะแก่ศัตรู เสียงคำรามของราชสีห์ที่สะท้อน ผ่านถ้ำในภูเขา ย่อมทำให้โคลงข้างหวาดหวั่นได้"^๑ ท้าวจิตรรถได้ฟังคั้งนั้นก็ครัสชมท้าว- ปุรุรวสีว่า "ท่านทำถูกแล้ว เพราะความด้อมตัวนั้นเป็นเครื่องประดับความกล้าหาญ"^๒ ส่วน ท้าวอัคนิมิตรนั้นก็แสดงความด้อมตัวในการให้เกียรติบัณฑิตเกาศิเกีเป็นผู้ตัดสินว่าระหว่าง หรทศัค และคณฑาสนั้น ใครจะเป็นผู้มีความรู้ในเชิงนาฏศิลป์มากกว่ากัน^๓

คุณสมบัติของพระเอกในบทละครของกาลิทาส

ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงคุณสมบัติของตัวละครชายที่ภรตมุณีได้กล่าวไว้ใน - คัมภีร์นาฏยศาสตร์ว่า มี ๘ ประการด้วยกัน คือ โศภา วิลาสะ มาชूरยะ สไถริยะ ความภีริยะ ลลิตะ เออาทริยะ และเคชัส^๔ เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาคุณสมบัติของพระเอก ในบทละครของกาลิทาสแล้ว เห็นว่าพระเอกในบทละครของกาลิทาสมีคุณสมบัติของตัวละคร

^๑ Vik. I.15, p.18.

mā māivam /

nanu vajriṇa eva vīryam etad

vijayante dviṣato yad asya pakṣyāḥ /

vasudhādharakandarābhisarpi

pratiśabdopi harer bhinatti nāgān /I.15/

^๒ Vik.I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 15, p.18.

^๓ mā1.I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 15, p.22.

^๔ ดูวิทยานิพนธ์หน้า ๑๘.

ชายที่ภรตมุนิกล่าวไว้ได้แก่ โศภา วิลาสะ สไตรยะ ลลิตะ เอาทารยะ และ เตชัส
เป็นต้นดังต่อไปนี้

ท้าวทุษยันต์

ภรตมุนิได้ให้ความหมายของโศภาไว้ว่า มีความเฉลียวฉลาด กล้าหาญ มานะ-
บากบั่น รังเกียจการกระทำที่ต่ำช้า และแข่งดีกับบุคคลที่ต่ำกว่า^๑ สำหรับท้าวทุษยันต์
ทรงมีคุณสมบัติที่เรียกว่า โศภา เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีสติปัญญาและความ-
สามารถสูง พระองค์ทรงใช้คุณสมบัติทางด้านนี้ของพระองค์ในการปกครองบ้านเมืองให้อยู่
เย็นเป็นสุข พระองค์ทรงมีความเฉลียวฉลาดในการเจรจา ทรงใช้วาจาให้เป็นประโยชน์
อยู่เสมอ เช่นในองก์ที่ ๓ ตอนที่พระองค์ได้ใช้วาจาอันชาญฉลาดหว่านล้อมนางศกุนตลาให้
ยอมแต่งงานกับพระองค์แบบคนธรรมดาวิว่าห์^๒

ส่วนลักษณะโศภาอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เด่นมากของท้าวทุษยันต์ คือ
ความกล้าหาญ ชื่อเสียงแห่งความกล้าหาญของพระองค์จรจายไปทั้งมนุษยโลกและเทวะ-
โลก ดังได้กล่าวไว้แล้ว^๓

ท้าวทุษยันต์ทรงแสดงให้เห็นถึงลักษณะโศภาอีกอย่างหนึ่งคือ พระองค์ทรงรัง-
เกียจที่จะกระทำการต่ำช้าไม่สมพระเกียรติ เช่นพระองค์ปรารถนาที่จะแต่งงานกับนางศกุน-
ตลาก็ต่อเมื่อนางอยู่ในฐานะที่จะแต่งงานกับพระองค์ได้^๔ และรังเกียจที่จะเกี่ยวข้องกับ
ภรรยาของชายอื่น เช่นในองก์ที่ ๕ ตอนที่ศิษย์ของพระกัณวมุนี^๒ ท่าน และนางโคมีพานาง
ศกุนตลามาเฝ้าท้าวทุษยันต์ แต่ถูกท้าวทุษยันต์ปฏิเสธว่าไม่เคยรู้จักมาก่อน เมื่อศิษย์ของพระ
กัณวมุนีและนางโคมีพานางจะลากลับ ศิษย์ของพระกัณวมุนีท่านหนึ่งชื่อสางครวมุนีได้คัดสินให้นาง
ศกุนตลาอยู่ในพระราชวัง ท้าวทุษยันต์ไม่ทรงเห็นชอบด้วย และตรัสว่า " โอพระมุนี ,

^๑ดูวิทยานิพนธ์หน้า ๑๘.

^๒เล่มเดียวกันหน้า ๕๓.

^๓เล่มเดียวกันหน้า ๓๓ - ๓๕.

^๔Sak. I.22, p.20.

ทำไมท่านหลอกลวงสุภาพสตรีเล่า เพราะว่า กวางจันทร์ทำให้ดอกกุณฑลบานโดยแท้ และ กวางอาทิตย์ก็ทำให้ดอกบงกชบานเช่นกัน ผู้ที่ควบคุมตนเองได้ย่อมจะเบือนหน้าหนีจากการ เกี่ยวข้องกับภรรยาของชายอื่น"^๑

อีกประการหนึ่ง ท้าวทวยยันต์ ทรงพยายามที่จะทำความดีงามให้เหมาะสมกับที่พระ- องค์ไค้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ปุรุที่สูงส่ง เพราะบรรพบุรุษของพระองค์ได้กระทำอุ- งามความดีไว้ จนเป็นที่จารึกอยู่ในความทรงจำของบุคคลทั่วไป จนสามารถกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงทำความดีแข่งกับผู้ที่ดีเกินกว่า ดังเช่นในองค์ที่ ๒ พระองค์ทรงยินดีที่จะ ช่วยปราบพวกอมนุษย์ที่มารบกวนการบำเพ็ญตบะของเหล่าฤๅษีในป่าอันศักดิ์สิทธิ์ เหตุนี้ทำให้ ฤๅษี ๒ คนที่มาทูลเชิญพระองค์ไปช่วยเหลือ กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่า "นี่เป็นสิ่งเหมาะ- สมสำหรับท่านผู้กระทำตามอย่างบรรพบุรุษ อันที่จริง เชื้อสายของราชวงศ์ปุรุก็เป็นผู้ประ- กอบพิธีบวงสรวง เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความกลัวและความทุกข์ยากอยู่แล้ว"^๒ ลักษณะ เช่นนี้ก็เป็นลักษณะหนึ่งของความโศภาเช่นกัน

คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของท้าวทวยยันต์คือ ลลิตะ หรือสภาวะละเอียดอ่อนที่เกิด ขึ้นตามธรรมชาติ มิได้ตั้งใจมาก่อน และเป็นการแสดงอาการของความรัก จะเห็นได้จาก องค์ที่ ๑ ตอนที่ท้าวทวยยันต์แอบดูนางศกุนตลาอยู่ ทรงเห็นนางศกุนตลาบ่นรำคาญฝั่งที่ได้ ค่อมนางอยู่ ท้าวทวยยันต์ก็แสดงอาการเหมือนวิษณูฝั่งที่ได้ เข้าใกล้ศกุนตลาโดยรำพึงขึ้นว่า

เจ้าโลมโล้ที่ดวงตาอันเหลือบแลไปมาอันมีขอบตาสิ้นระริก เจ้าบินไปที่ใกล้ๆหู และกระซิบกระซาบอย่างแผ่วเบาประคองจะบอกความลับ เจ้าจุ่มพิศริมฝีปากอัน เป็นจุดรวมของความรักของนางผู้โอบมือทั้งสองข้างอยู่ไปมา คุณเจ้าฝั่งน้อย, เราขอท้าวเพราะการคนหาความจริง แต่เจ้าลลิตะหวังโดยแท้"^๓

^๑ Sak. V.28, p.155.

^๒ Sak. II.16, p.60.

^๓ Sak. I.24, p.22.

อีกคนหนึ่งแสดงคุณสมบัติ ลลิตะ ของท้าวพุษย์นคคือเมื่อพระองค์ทรงทราบว่านางศกุนตลาอยู่ในฐานะที่พระองค์จะแต่งงานด้วยได้ พระองค์ทรงคือพระทัยมาก และทรงมันพระทัยว่านางจะต้องยินดีด้วย ขณะที่คุยกันอยู่นั้น นางศกุนตลา ก็จะกลับไปอาศรม ท้าวพุษย์นคก็ลืมนางจะเข้ายืคนางไว้ แต่ก็คิดได้ และรำพึงว่า "โอ, ความเป็นไปแห่งจิตใจของคนที่มีความรัก ช่างไม่เหมือนกับความเคลื่อนไหวของร่างกาย"^๑ ดังนั้นพระองค์จึงจำต้องยับยั้งจิตใจไว้ตามมรยาท

นอกจากนั้นท้าวพุษย์นคยังทรงมีคุณสมบัติที่เรียกว่า เอาทารยะ ได้แก่ทรงเป็นผู้ที่มีพระทัยเมตตากรุณาและโอบอ้อมอารีต่อบุคคลทั่วไป คอยเอาพระทัยใส่ทุกข์สุขของผู้ที่อยู่ใต้เบื้องยุคลบาท คอยให้ความช่วยเหลือเมื่อเขาเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อน^๒ ทรงยินดีที่จะเป็นผู้ให้ เช่นในองก์ที่ ๑ พระองค์ได้พระราชทานแหวนแก่เพื่อน ๆ ของนางศกุนตลา เป็นการไถ่หนี้เกี่ยวกับการรคนำคนไม้ให้แก่นางศกุนตลา แม้การกระทำครั้งนี้อาจจะมีการหวังผลอย่างอื่นแอบแฝงอยู่ เยี่ยงชายหนุ่มพอใจหญิงสาว แต่ยังคงแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้เสียสละ ยินดีที่จะให้สิ่งที่คนมีอยู่เพื่อความสุขของผู้อื่น

ลักษณะเอาทารยะของท้าวพุษย์นคอีกประการหนึ่งคือทรงเป็นผู้ที่มีวาจาสุภาพอ่อนโยนแก่บุคคลทั่วไป สำหรับนางผู้เป็นที่รักนั้นพระองค์ทรงใช้ความอ่อนหวานเป็นพิเศษ ในบทละครเรื่องอภิชฌยานศกุนตลาองก์แรก ๆ นั้น ท้าวพุษย์นคไม่มีโอกาสที่จะสนทนากับนางศกุนตลาเท่าใดนัก เพราะเพื่อน ๆ ของนางคอยเจรจาแทนอยู่เสมอ แต่ในองก์สุดท้าย ท้าวพุษย์นคทรงใช้ถ้อยคำอ่อนหวานเป็นการรอนง้อเป็นการสารภาพผิดกับนางศกุนตลาว่า "สวรรคไปรด, โอนางผู้มีพักตร์อันงดงาม, เธอมายืนอยู่ต่อหน้าฉันผู้ระลึกรู้ได้ และได้ขจัดความมืดแห่งโมหะออกไป เช่นกับนางโรหิตีได้กลับมายุ่ร่วมกับพระจันทร์ เมื่ออุปราคาสิ้นสุกลง"^๓ หลังจากนั้น พระองค์ก็ทรงขอโทษนาง ด้วยการโน้มพระองค์ลงไปแตะที่เท้า

^๑ Sak. I ร้อยแก้วก่อนโศลก 29, p.32.

^๒ ฎุวิทยานิพนธ์หน้า ๓๕ - ๓๗.

^๓ Sak. VII.22, p.232.

นางเป็นการขอโทษ และตรีศอย่างอ่อนหวานอีกว่า

โอรานางผู้บอบบางยิ่ง, ขอให้ความเศร้าโศกอันเกิดจากการถูกทอดทิ้ง จงหมดไป จากหัวใจของเธอ เพราะในเวลานั้น ความสับสนงมงายโศกครอมนำจิตใจฉันมาก พอควร ความเป็นไปในทางที่ค้างงาม ส่วนใหญ่แล้วมักจะถูกครอบงำด้วยความมืดมัว อย่างนี้ คนตาบอดจะถอดพวงมาลัยที่วางอยู่บนศิระหึง เพราะสงสัยว่าเป็นงู^๑

การเจรจาอย่างอ่อนหวานของท้าวทุษยนต์ทำให้นางปริยัมวทา และนางอนสุยา คิดใจยิ่งนัก นางอนสุยาถึงกับออกปากว่า "เพราะการเจรจาอย่างอ่อนหวานของท่านนั่นเองที่ทำให้เราไว้วางใจ ยินดีที่จะเจรจาค้ำช่วย"^๒

ท้าวทุษยนต์ทรงตั้งผู้ทรงศีลไว้ในที่ควรควรระ ทรงมีพระราชดำรัสด้วยอย่างสุภาพและยกย่องเสมอ เพราะพระองค์ทรงถือว่าผู้ทรงศีลนั้นได้ให้ทรัพย์ในส่วนที่หกที่ไม่มีวันเสื่อมสลายได้ คือตบะ แก่พระองค์^๓

จะเห็นได้ว่าท้าวทุษยนต์ทรงเป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีวาจาไพเราะสุภาพอ่อนโยนต่อบุคคลทั่วไป แต่เมื่อพระองค์ริ้วหรือไม่พอพระทัยแล้ว แม้พระราชดำรัสของพระองค์จะสุภาพ แต่นัยแห่งพระวาจานั้นจะเต็มไปด้วยความเผ็ดร้อนเจ็บแสบได้เช่นกัน เห็นได้จากการที่พระองค์ทรงไต่ถามกับนางศกุนตลา และฤๅษี ๒ คน กับนางโคทมมี ในองก์ที่ ๕

^๑ Sak. VII.24, p.234.

sutānu hṛdayāḥ pratyādesavyalīkamapāitu te
kimāpi manasaḥ sammoho me tadā balavān abhūt /
prabalatamasāmevamprāyaḥ subheṣu pravṛttayaḥ
srajamāpi śirasyandhaḥ kṣiptāṃ dhunotyahisāṅkayā / VII.24 /

^๒ Sak. I ร้อยแก้ว p.26.

^๓ Sak. II.13, p.56.

คุณสมบัติของท้าวทุษยันต์อีกประการหนึ่งคือพระองค์ทรงมี สติ ไตรปิฎก ซึ่งหมายถึงความไม่เปลี่ยนแปลงความตั้งใจอันแน่วแน่ในเรื่อง ธรรม อรรถ และกาม ท้าวทุษยันต์ทรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม อันเป็นหน้าที่ที่พระองค์จะต้องรับผิดชอบ ไม่ว่าจะ เป็นหน้าของกษัตริย์^๑ หน้าของสามเณร^๒ หรือหน้าที่ของบิดา^๓ ในเรื่องหน้าที่ของสามเณรและบิดานั้นพระองค์อาจจะมีควมบกพร่องบ้าง ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากเคราะห์กรรมที่เกิดจากคำสาปของฤๅษี - ทูรวาส ที่บันดาลให้พระองค์มีความทรงจำเสื่อม ก่อให้เกิดความลำบากแก่พระมเหสี และพระโอรสในตอนแรก แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงรับผิดชอบผลจากการกระทำของพระองค์อย่างเต็มที่

คุณสมบัติที่เด่นมากของท้าวทุษยันต์คือ วิลาส (สง่างาม) ท้าวทุษยันต์นั้นทรงได้ชื่อว่า เป็นกษัตริย์หนุ่มรูปงาม มีเสน่ห์ และเจรจาอ่อนหวานที่สุด ในบรรดาพระเอกในบทละครของกาลิทัสทั้ง ๓ คน ดังที่ได้เสนอไว้แล้วในลักษณะของพระราชา^๔

นอกจากนั้น ท้าวทุษยันต์ยังทรงมีคุณสมบัติที่เรียกว่า เคชัส (มีเคช) พระองค์ทรงมีอำนาจเป็นที่เกรงขามแก่อริราชศัตรู ชื่อเสียงและความสามารถของพระองค์จรจายไปไกล พระองค์ไม่สามารถที่จะอดทนต่อการดูหมิ่นเหยียดหยันหรือการแสดงความ - หยาบคายจากบุคคลอื่นได้ จะเห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่มาตลิตยกอสูรวิฑูษกะ โดยแก่ง - ทำเป็นปีศาจเข้าทำร้ายวิฑูษกะ วิฑูษกะร้องขอความช่วยเหลือจากท้าวทุษยันต์ ท้าวทุษ - ยันต์รีบเสด็จไปช่วยด้วยความโกรธแค้นผู้ที่คิดว่า เป็นศัตรู เพราะพระองค์ทรงรู้สึกเหมือน กับถูกหยามเกียรติยศ^๕

^๑ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๓๑ - ๔๐.

^๒ เล่มเดียวกันหน้าเดียวกัน

^๓ เล่มเดียวกันหน้าเดียวกัน

^๔ เล่มเดียวกันหน้า ๔๗ - ๔๘.

^๕ Sak.VI ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 27, p.204.

ท้าวปุรุรวัด

ท้าวปุรุรวัดทรงมีคุณสมบัติหลายประการเหมือนท้าวทุษยันต์คือ โสภา วิชาสะ
สไถริยะะ ลลิตะ และเอาทอารยะ

คุณสมบัติที่เรียกว่า โสภา ของท้าวปุรุรวัดจะแสดงออกมาในค่านความกล้าหาญ
และความอดุทธสาหะ ความกล้าหาญของท้าวปุรุรวัดเห็นได้จากบทละครเรื่องวิกิรโมรวที
องก์ที่ ๑ ตอนที่พระองค์เสด็จไปช่วยเหลือนางอุรวทีจากอสูรเกศิน ดังได้กล่าวไว้แล้วใน
ลักษณะของพระราชา^๑ ส่วนความอดุทธสาหะของพระองค์ก็เห็นได้จากองก์ที่ ๔ ตอนที่พระ-
องค์ทรงมานะบากบั่นติดตามนางอุรวทีอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ในคราวที่นางอุรวทีหายไป
ในป่าคันธมาหน^๒

ส่วนคุณสมบัติค่านวิชาสะ(สง่างาม) ของท้าวปุรุรวัดนั้นกาลิธาสะไม่ได้พรรณนาไว้
มากนัก ส่วนใหญ่ก็จะกล่าวถึงความกำยำล่ำสัน เขากล่าวถึงความสง่างามของพระองค์
บ้างก็ตอนที่นางอุรวทีมาพบท้าวปุรุรวัดครั้งที่ ๒ นางได้ปรารภกับนางฟ้าจิตรเลขาว่า"ที่รัก
ของฉันทันั้น ขณะนี้ดูเหมือนจะสง่างามกว่าที่ฉันทได้พบครั้งแรกเสียอีก"^๓ และนางฟ้าสหัชฌยา
ก็กล่าวว่าท้าวปุรุรวัดเป็นผู้ที่มีรูปร่างวิเศษ^๔

คุณสมบัติที่เรียกว่าสไถริยะะ(ความมีจิตใจแน่วแน่) ที่หมายถึงการไม่เปลี่ยนแปลง
ความตั้งใจอันแน่วแน่ในเรื่อง ธรรม อรรถ และกาม ไม่ว่าจะเป็ผลดีหรือไม่ก็ตาม คุณ-
ลักษณะ เช่นนี้ของท้าวปุรุรวัด กาลิธาสะไม่ได้พรรณนาไว้มากนัก แต่ท้าวปุรุรวัดก็มีความตั้ง
พระทัยแน่วแน่ในการปฏิบัติธรรมอันเป็นหน้าที่ของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่เกี่ยวกับ
การปกครองประเทศ ความสามารถในการปกครองประเทศของพระองค์จะเห็นได้จาก

^๑ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๔๒.

^๒ Vik. IV , pp.104-126.

^๓ Vik. II, p.42.

^๔ Vik. IV, p.102.

คำกล่าวของวิหุขกะที่ว่า "พระองค์ทรงครองราชย์เป็นที่รักใคร่ของประชาราษฎร์ผู้ให้ความยกย่องนับถือ"^๑ ส่วนความแน่วแน่ในค่าน อรรถ นั้นไม่มีข้อมูลที่ชี้ชัดเจนลงไปได้ แต่ในค่าน กาม หรือความแน่วแน่ในค่านความรักนั้น ท้าวปุรุรวีสทรงมีมาก จะเห็นได้ว่าท้าวปุรุรวีสมีความปรารถนานางจิวรคืออย่างแน่วแน่ แม้ว่าพระองค์กับนางจะต่างฐานะ ต่างสภาพซึ่งยากที่จะได้อยู่ร่วมกันก็ตาม แต่ความที่มีจิตใจตรงกัน แน่วแน่ต่อกันทั้งสองฝ่าย ท้าวปุรุรวีสก็ทรงฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหลายทำให้ได้อยู่ร่วมกับนางได้สมใจปรารถนา

ส่วนลักษณะลลิตะหรือกริยาอันอ่อนโยนอ่อนหวานที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งท้าวปุรุรวีสได้แสดงออกมาโดยไม่รู้พระองค์นั้น เห็นได้จากองค์ที่ ๔ ตอนที่ท้าวปุรุรวีสและนางจิวรคือเสด็จประพาสป่าคันธมาทน์ ในป่านั้นท้าวปุรุรวีสได้ทอดพระเนตรเห็นนางวิทยาธรสาวคนหนึ่งมีความสวยงามมาก ท้าวปุรุรวีสเพล็นจึงมองจนลืมหันและลืมนางจิวรคือ ทำให้นางจิวรคือโกรธมาก วีนหนีไป^๒ ท้าวปุรุรวีสนั้นไม่ได้ตั้งพระทัยที่จะแสดงกริยาอาการเช่นนั้น แต่เป็นอาการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้พระองค์

คุณสมบัติเอาทการยะ ที่เห็นได้จากท้าวปุรุรวีสคือความมีพระทัยเมตตาต่อบุคคลอื่นเสมอ ทรงยินดีที่จะช่วยเหลือผู้ที่ตกอยู่ในความเดือดร้อนอย่างเต็มที่พระทัย^๓ ทั้งยังมีอัธยาศัยดี ตรีสวาจาไพเราะกับบุคคลทั่วไปอีกด้วย^๔

ท้าวอัคนิมิตร

ท้าวอัคนิมิตรทรงเป็นพระเอกที่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับท้าวพระยงค์ คุณสมบัติเหล่านั้นได้แก่ โสกา วิชา สโถระยะ ลลิตะ เอาทการยะ และเทชัส ท้าวอัคนิมิตรทรงมีคุณสมบัติโสกา กล่าวคือ พระองค์ทรงเป็นผู้มีสติปัญญาและความสามารถทั้งในทางการทูตและการเมือง พระองค์ทรงวางนโยบายทางการเมืองอย่างชาญฉลาด ทรงรู้จักอ่อนของ

^๑ Vik.V ร้อยแก้ว p.128.

^๒ Vik.IV ร้อยแก้ว p.102.

^๓ ภูวิทยานิพนธ์หน้า ๒๓.

^๔ เล่มเดียวกันหน้า ๕๔.

ฝ่ายตรงกันข้ามได้เป็นอย่างดี ทรงรอบรู้ทั้งธรรมเนียมปกครองประเทศและศิลปะอย่างดียิ่ง^๑

คุณสมบัติที่เรียกว่า วิลาส ของท้าวอัคนิมิตรนั้น แสดงออกในลักษณะที่สง่างาม มีเสน่ห์อยู่ที่ความมีอำนาจสถิตย์อยู่ในพระองค์ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในลักษณะของพระราชา^๒

สำหรับคุณสมบัติที่เรียกว่า สไถริยะ ของท้าวอัคนิมิตรแสดงให้เห็นในด้านความแน่วแน่ใน ธรรมและกาม พระองค์ทรงรับผิดชอบในหน้าที่ของพระองค์อย่างเต็มที่ ทรงตั้งพระทัยที่จะยกทัพไปตีเมืองวิทรรภ พระองค์ก็ให้วีรเสนเป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองวิทรรภ ใ้สำเร็จสมความมุ่งหมาย ในด้านกาม หรือความสุขสำราญทั้งปวงนั้น พระองค์ทรงไม่พระทัยมากที่สุด พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะไ้คนางมาลวิกามาเป็นมเหสี พระองค์ก็กระทำใ้สำเร็จ แม้จะมีอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงที่พระมเหสีและพระสนมของพระองค์จะขัดขวางก็ตาม

ส่วนคุณสมบัติลึกลับของท้าวอัคนิมิตรนั้น เห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่มีการแข่งขันในเชิงนาฏศิลป์ของครูสอนรำในราชสำนัก ขณะที่พระองค์รอชมการแสดงอยู่นั้น พระองค์มีความตื่นเต้นและกระวนกระวายใจจนเห็นได้ชัด เมื่อนางมาลวิกาออกมารำรำแล้ว พระองค์ก็เผลอตรัสชมนางขึ้นว่า

นางช่างงามเปล่งปลั่งทุกส่วนลึ้อย่างไม่มีที่ติ

ดวงตาก็ช่างยาวงาม ไ้หนาก็งามผ่องดูแสงจันทร์ในฤดูสารท แขนทั้งสองโค้งจากไหล หนากอกเตงคิ่ง สีข้างเรียบเพียงคิ่งเกลดา สะเอวนางวิกใ้เฝ้าฝ่ามือ ตะโพกผาย เहांก็มีนิ้วเท้าอมงาม รางของเธอเหมือนจะสร้างขนิในใจตามจินตนาการของครูสอนพอนรำของเธอเอง^๓

^๑ ภูวิทยานิพนธ์หน้า ๔๔ - ๔๗.

^๒ เ้เดิมเดียวกันหน้า ๕๑.

^๓ Māl. II.3, p.38.

ส่วนลักษณะเอาทนายะของท้าวอัคนิมิตรได้แสดงออกมาทางความเป็นผู้มีอัชฌาสัย คือ สุภาพอ่อนโยน เพราะพระองค์ทรงสืบเชื้อสายมาจากราชสกุลพิมพะ ซึ่งดำรงอยู่ในราชประเพณีที่สูงส่ง มีความสุภาพอ่อนโยนเป็นพรต^๑ แม้บุคลิกลักษณะของพระองค์จะแสดงถึงความมีอำนาจ ชวนให้กลัวเกรง ดังเช่นคณานฤทิสร์สองท่านได้แสดงความรู้สึกลัววันเกรงพระองค์มาแล้ว^๒ แต่เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชปฏิสันถารด้วย เขาเหล่านั้นก็คลายความประหม่าลง เพราะพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสด้วยอย่างยกย่องและเป็นกันเอง^๓ โดยเฉพาะกับวิฑูษะนั้นพระองค์ทรงถือเป็นเพื่อนสนิท พระองค์ทรงปรียาความลึกลับใจเกี่ยวกับความรักกับวิฑูษะเสมอ และดูเหมือนว่า พระองค์จะโปรดปรานวิฑูษะมากกว่าคนใกล้ชิดคนอื่น ๆ

คุณสมบัติประการสุดท้ายของท้าวอัคนิมิตรคือ เดชัส จะเห็นได้ว่าท้าวอัคนิมิตรนั้นทรงเป็นบุคคลที่มีอำนาจ พระองค์ไม่สามารถที่จะอดทนต่อการแสดงความดูหมิ่นเหยียดหยันของบุคคลอื่นได้ ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากตอนที่พระองค์ได้รับพระราชสาส์นจากเจ้าชายยัชฌูเสน ซึ่งแสดงความไม่เกรงพระทัยและทำทนายพระองค์ว่า "ถ้าพระองค์ทรงปล่อยพี่ชายของหม่อมฉัน ผู้ที่เคยเป็นเสนาบดีเมารยะที่พระองค์ได้กักขังไว้ หม่อมฉันก็ปล่อยเจ้าชายมาชวเสนที่หม่อมฉันกักตัวไว้เช่นกัน"^๔ ท้าวอัคนิมิตรทรงทราบดังนั้นก็กริ้วมาก ทรงถือเป็นการทำทนายอย่างไม่เกรงพระทัย พระองค์จึงตัดสินพระทัยส่งแม่ทัพคุมทหารเข้าโจมตี และมีชัยชนะในที่สุด

^๑ Mā. I. V. 14, p. 116.

^๒ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๕๑.

^๓ Mā. I. ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 12, pp. 18-20.

^๔ Mā. I. 7, p. 14.

māuryasacivam vimuñcati yadi pūjyaḥ samyatam mama syālam /
muktā mādhasenam tato'ham api bandhanātsadyah / I.7 /

จากการวิเคราะห์คุณสมบัติของพระเอกในบทละครของกาลิลาสเปรียบเทียบกับคุณสมบัติของตัวละครชายในคัมภีร์นาฏยศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ากาลิลาสได้ใช้คุณสมบัติของตัวละครชายในคัมภีร์นาฏยศาสตร์เป็นแนวทางในการสร้างคุณสมบัติของพระเอกในบทละครของเขาด้วย เพราะผู้วิจัยได้พบคุณสมบัติของพระเอกถึง ๒ ประการด้วยกันที่เหมือนกับคุณสมบัติของตัวละครชายในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ กล่าวคือ โสกา วิลาสะ สไถริยะ ลลิตะ เออาทริยะ และ เตชัส ส่วนกามภีระ และ มาชुरะนั้นไม่พบในคุณสมบัติของพระเอกในบทละครของกาลิลาส เพราะพระเอกในบทละครของกาลิลาสแต่ละคนนั้นแม้จะมีความขบขึงขังใจ แต่เป็นบุคคลที่เจ้าอารมณ์เสียเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ขึ้นก็ไม่สามารถที่จะระงับความเปลี่ยนแปลงของกริยาท่าทางได้

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเอกในบทละครของกาลิลาสกับพระเอกในตำราการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิลาส

ในบทที่ ๒ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พระเอกที่ปรากฏในตำราการละครสันสกฤต ๔ เล่ม คือ คัมภีร์ทศรูปของชนัญชัย คัมภีร์สาหิตยทรรณะของวิศวานาด คัมภีร์นาฏยทรรณะของรามจันทร์และคุณจันทร์ และคัมภีร์ภาวประกาศของศารทาคณีย์ ตำราทุกเล่มเหล่านี้ไม่ได้กล่าวถึงความหมายของพระเอกไว้ แต่แบ่งประเภทของพระเอกและคุณสมบัติของพระเอกไว้ในทำนองเดียวกัน นอกจากนั้นคัมภีร์ทศรูปและคัมภีร์สาหิตยทรรณะยังได้กล่าวถึงลักษณะของพระเอกไว้อย่างละเอียดอีกด้วย เมื่อผู้วิจัยได้นำลักษณะของพระเอกที่กล่าวไว้ในตำราทั้ง ๒ เล่มนี้ ไปเปรียบเทียบกับลักษณะของพระราชาในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ ปรากฏว่า ลักษณะของพระเอกมีส่วนคล้ายคลึงกับลักษณะของพระราชาเป็นส่วนใหญ่ ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ ๒^๑ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ผู้แต่งตำราการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิลาส โดยเฉพาะชนัญชัยและวิศวานาดได้ใช้ลักษณะของ

^๑ วิทยานิพนธ์หน้า ๒๐ - ๒๒.

พระราชานันท์ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์หลายประการ เป็นลักษณะพระเอกในตำราการละครของคณ^๑

อนึ่งเนื่องจากลักษณะของพระเอกในตำราการละครรุ่นหลังกาลิธาสยังมีลักษณะที่แตกต่างไปจากลักษณะของพระราชานันท์ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์หลายประการด้วยกัน แต่ก็มีบางประการที่ไปคล้ายคลึงกับลักษณะของตัวละครชายในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลดูแล้ว เข้าใจว่าคณัญชัยและวิศวานาถอาจได้แนวคิดหรืออิทธิพลจากลักษณะของพระเอกในบทละคร เรื่องต่างๆที่มีมาแต่ก่อน^๒ โดยเฉพาะผลงานค่านการละครของ

^๑ บทนำของคัมภีร์ทศรूपกล่าวถึงคณัญชัยว่า เขาได้แต่งคัมภีร์ทศรूपขึ้นเพื่อจะวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการละครเสียใหม่ให้มีเนื้อหารักคุณและมีระบบมากกว่าที่เป็นอยู่ (ทศรूपบทที่ ๑ ข้อ ๔) ส่วนหลักเกณฑ์และศัพท์บัญญัติพร้อมกับคำจำกัดความ ส่วนมากคณัญชัยยึดถือตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ของภรตมุณี

^๒ ตำราการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิธาสที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วทั้ง ๔ เล่มนั้น ตำราที่มีบทพรรณนากฎอาชียามีอยู่ ๓ เล่ม คือ ทศรूप นาฏยทรรปณะ และสาหิตยทรรปณะ นาฏยทรรปณะและสาหิตยทรรปณะนั้นผู้แต่งได้เขียนบทพรรณนากฎอาชียเอง และได้อ้างบทละครและวรรณคดีต่าง ๆ มากมายมาเป็นตัวอย่าง กล่าวคือ รามายณะ มหาภารตะ รัตनावลี มาลตีมาชวะ นาคันนทะ ศกุนตลา มาลวิกาคนิมิตร และวิกโรโมรวตี เป็นต้น ส่วนคัมภีร์ทศรूपนั้น ผู้แต่งไม่ได้เขียนบทพรรณนากฎอาชียเอง ผู้เขียนบทพรรณนากฎอาชียของคัมภีร์ทศรूपคือชนิกบุตรชายของวิศณุ ชนิกเขียนบทพรรณนากฎอาชียชื่อทศรूपาวโลกขึ้น หลังจากที่คณัญชัยแต่งทศรूपเล็กน้อย คือในราว ค.ศ. ๑๐๐๐ หรือศตวรรษที่ ๑๐ ในบทพรรณนากฎอาชียของเขาได้อ้างถึงบทละครต่าง ๆ ถึง ๑๕ เรื่องด้วยกัน คือ มฤจนกฏิกา ศกุนตลา วิกโรโมรวตี มาลวิกาคนิมิตร รัตनावลี นาคันนทะ มหาวีรจวิต มาลตีมาชวะ มุทรรากษส เวณีสิมหาร กัรปุรมัญชวี วิทศาลภัญชีกา อนรรชราชว อุตรรามจวิต และมหานาฏกะ แต่เนื่องจากผู้แต่งไม่ได้เขียนบทพรรณนากฎอาชียเอง เรื่องที่ชนิกยกมาเป็นตัวอย่างนี้อาจจะไม่ตรงกับความคิดของคณัญชัยทั้งหมดก็อาจเป็นไปได้.

กาลิธาสซึ่งมีอิทธิพลต่อกวียุคหลัง เป็นอย่างมาก เพราะกาลิธาสเป็นกวีเอกของอินเดียที่มีชื่อเสียงที่สุดในวงวรรณคดีสันสกฤต มีความสามารถด้านการประพันธ์เป็นเลิศ และเป็นที่ยอมรับนับถือกันทั่วไปในอินเดีย ดังจะเห็นได้จากคำสรรเสริญของกวียุคหลังที่ได้กล่าวไว้ เช่น พานัญญูได้กล่าวถึงกาลิธาสไว้อย่างชื่นชมอย่างยิ่งว่า "ใครที่ได้ฟังถ้อยคำสำนวนอันแสนอ่อนหวานปานน้ำหวานดอกไม้ของกาลิธาสแล้ว จะไม่เกิดความพิติเป็นไม่มี" บทละครเรื่องอภิชฎานศกุนตลาของเขานั้นมีชื่อเสียงไปทั่วโลก เนื่องจาก เซอร์ วิลเลียม โจนส์ (Sir William Jones) ได้แปลบทละครเรื่องนี้เป็นภาษาอังกฤษ ใน ค.ศ. ๑๗๘๐ ทำให้บทละครเรื่องอภิชฎานศกุนตลาออกสู่สายตาชาวโลก ตั้งแต่นั้นมา ชาวยุโรปก็สนใจกันมาก เกอเต้ (Goethe) นักปราชญ์ชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่ง พอใจวิธีการเขียนและเนื้อหาของบทละครเรื่องอภิชฎานศกุนตลาอย่างยิ่ง เขาได้สรรเสริญบทละครเรื่องอภิชฎานศกุนตลาไว้อย่างเลิศลอบว่า

หากข้าพเจ้าจะต้องยกชื่อขึ้นมาชื่อหนึ่งซึ่งรวมทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งฟ้าดิน รวมทั้งดอกไม้ในฤดูใบไม้ผลิและผลไม้ยามปลายปีขณะที่กำลังจะร่วงโรย รวมทั้งสิ่งทุกอย่างที่ผูกพันจิตใจและหุบเสียงประคอบประหม่อมความรู้สึกนึกคิดทุกประการแล้วไซ้ ข้าพเจ้าก็ขอยกชื่อศกุนตลานี้แหละ ชื่อนี้จักกล่าวถึงทุกสิ่งทุกอย่าง^๒

^๑ M.R.Kāle, The Abhijñānasākuntalam of Kālidāsa, intro.p.12.

nirgatāsū na vā kasya kālidāsasya sūktiṣu /

prīṭirmadhurasārdrāsu mañjarīṣviva jāyate //

^๒ M.R.Kāle, The Abhijñānasākuntalam of Kālidāsa, intro.p.14.

"Wouldst thou the young year's blossoms and the fruits of its decline,
And all by which the soul is charmed, enraptured, feasted, fed? "

Wouldst thou the earth and heaven itself in one sole name combine ?

I name thee , O Śakuntalā, and all at once is said. "

คำแปลคัดจาก วิสุทธินิพนธ์ ซึ่งเป็นหนังสือรวมงานเขียนของรองศาสตราจารย์วิสุทธิ บุญยกุล ในหัวข้อเรื่อง กาลิธาส หน้า ๓๘๒.

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า บทประพันธ์ของกาลิหาสามีอิทธิพลต่อกวีบุคคหัง ทั้งภายในและภายนอกประเทศอินเดีย และในขณะที่เกี่ยวกับนักแต่งตำราการละครสันสกฤต สมัยหลังกาลิหาส ก็น่าจะศึกษาลงานของเขาและนำลักษณะต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการ เขียนตำราของตนก็อาจเป็นได้ โดยเฉพาะลักษณะของพระเอกในตำราการละครสันสกฤต สมัยหลังกาลิหาสที่แตกต่างไปจากลักษณะของพระราชาในคัมภีร์นาฏยศาสตร์นั้น มีลักษณะ คล้ายคลึงกับลักษณะของพระเอกในบทละครของกาลิหาสทุกประการ

ลักษณะของพระเอกในตำราการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิหาสที่คล้ายคลึงกับลักษณะของ พระเอกในบทละครของกาลิหาส

- ๑. พระเอกควรสืบเชื้อสายมาจากตระกูลที่สูงส่ง หรือมีกำเนิดดี เช่นกับพระ- เอกในบทละครของกาลิหาสทั้ง ๓ คน คือท้าวหุษยันต์ ท้าวปุรุรวิส และท้าวอัคนิมิตร

ท้าวหุษยันต์

คัมภีร์วิษณุปุราณะ^๑ได้กล่าวถึงท้าวหุษยันต์ไว้ว่า พระองค์ทรงเป็นพระโอรส พระองค์แรกใน ๔ พระองค์ของพระเจ้าอนิละ และเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าคัมสุ ท้าวหุษยันต์ทรงมีพระราชโอรสที่มีชื่อเสียงซึ่งประสูติแต่นางศุนดลา ทรงพระนามว่า"ภรด" คัมภีร์หริวงส์ (หริวิศ)^๒ก็เห็นพ้องกับคัมภีร์วิษณุปุราณะว่าท้าวหุษยันต์เป็นราชนัดดาของพระ- เจ้าคัมสุ แต่พระราชบิดานั้นทรงพระนามว่าพระเจ้าสุโรชะซึ่งเป็นราชฤษีผู้เผยแพรศาสนา ทรงบรรยายคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งยังทรงเป็นผู้มีอำนาจและกล้าหาญอีกด้วย ท้าวหุษยันต์ ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์แรกในจำนวน ๔ พระองค์ที่ประสูติแต่นางอุปทานวิ

^๑ H.H.Wilson, trans. The Vishnu Purana (London : Trübner & Co. 1866), IV , pp.130-132.

วิสันได้เพิ่มเติมในเชิงอรรถของคัมภีร์วิษณุปุราณะว่า มัตสยาปุราณะ ภาควัตปุราณะ และ พรหมปุราณะก็เห็นด้วยกับวิษณุปุราณะเช่นกัน

^๒ Manmatha Nath Dutt, trans. Harivaṁśha (Calcutta : Elysium Press, 1897), p.129.

ในบทละครเรื่องอภิชนานศกุนตลานั้น กาลิหาสได้กล่าวถึงกำเนิดอันสูงส่งของ ท้าวทุษยันต์ไว้หลายตอนด้วยกัน ส่วนใหญ่ก็เป็นการกล่าวแสดงความยกย่องเทิดทูนพระ- จริยวัตรของพระองค์ เช่น กล่าวถึงการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ดังจะเห็นได้จาก ตอนที่ท้าวทุษยันต์เสด็จออกล่าสัตว์จนถึงป่าสักคี่สิทธิ์ และได้รับการขอร้องจากฤๅษีไม่ให้ฆ่า กวางของอาศรม ท้าวทุษยันต์ก็ยอมกระทำตาม ทำให้พระองค์ได้รับการสรรเสริญจากฤๅษี อย่างจริงใจว่า "การกระทำนี้เหมาะสมกับท่านผู้สืบเชื้อสายมาจากท้าวปุรุ ดังนั้นขอให้ท่าน จงมีพระราชโอรสที่ก่อรูปด้วยคุณธรรมและเป็นจักรพรรดิที่ช่วยโลก"^๑

ท้าวทุษยันต์ทรงมีความภาคภูมิใจพระทัยในชาติกำเนิดของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ดัง จะเห็นได้จากองก์ที่ ๒ ตอนที่วิหุชกะไม่ต้องการที่จะให้ท้าวทุษยันต์สนพระทัยนางศกุนตลา เขาพยายามที่จะพูดคัดค้านว่า นางศกุนตลาเป็นลูกสาวของฤๅษีที่ต่างวรรณะกับพระองค์ แต่ ท้าวทุษยันต์ตรัสตอบว่า "นี่แน่ะเพื่อน, ใจของผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากท้าวปุรุนั้น ไม่หมกมุ่นใน สิ่งต้องห้ามหรอก"^๒

ในองก์ที่ ๔ ฤๅษีกัณณะได้กล่าวยกย่องกำเนิดอันสูงส่งของท้าวทุษยันต์ไว้ ท่าน มีความยินดีอย่างยิ่งที่นางศกุนตลาได้แต่งงานกับท้าวทุษยันต์ ก่อนที่ท่านจะส่งนางศกุนตลา ไปเฝ้าพระสวามีในวัง ท่านได้อบรมสั่งสอนนางศกุนตลาว่า

เจ้าตั้งอยู่แล้วในตำแหน่งมเหสีที่มีเกียรติยศของสามีผู้สูงศักดิ์, ตลอดเวลาเจ้า จะมุ่งอยู่กับภารกิจอันหนักยิ่งเนื่องจากความรุ่งเรือง ในไมชาเจ้าจะเฝ้ากำเนิด บุตรบุตรวิสุทธิคุณปราจิณทิศให้กำเนิดดวงอาทิตย์ เจ้าจงละทิ้งความเศร้าโศกที่ เกิดจากการพลัดพรากจากพ่อเสียเถิด^๓

^๑ Sak. I.12, p.10.

^๒ Sak. II ร้อยแก้วก่อนโคลกที่ 8, p.50.

sakhe, na parihārye vastuni pāuravāṇām manah pravartate /

^๓ Sak. IV.18, p.122.

ท้าวหุขยันต์ทรงเป็นราชฤๅษี^๑ โดยกำเนิด เพราะทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุริโรรษราชฤๅษี^๒ พระจริยาวัตร เช่นพระมุนีบางประการที่ท้าวหุขยันต์ทรงแสดงออก ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความศรัทธา ดังเช่นในองก์ที่ ๒ ตอนที่ฤๅษีน้อย ๒ คนไปขอความช่วยเหลือจากท้าวหุขยันต์ให้ช่วยปราบอสูรที่มารบกวนการบำเพ็ญตบะของนักพรตในป่าศักดิ์สิทธิ์ เมื่อได้เห็นพระพักตร์ของพระองค์เป็นครั้งแรก ฤๅษีคนที่ ๑ ถึงกับอุทานด้วยความตื่นตะลึง และกล่าวคำสรรเสริญพระองค์ว่า

โอ, พระวรกายอันสง่างามของพระองค์ช่างน่าไว้วางใจเสียจริง ๆ ช่างเหมาะเจาะกับกษัตริย์ผู้ไม่แตกต่างจากพระมุนีมากนัก เพราะวาทะของพระองค์ทรงพาดพิงอยู่ในฐานะที่เปิดโอกาสให้แก่ทุกคน (ที่เข้ามาขอความช่วยเหลือ) ด้วยความพยายามที่จะคุ้มครองประชาชน พระองค์จึงทรงบำเพ็ญตบะทุกวัน บุญยศพิทว่า "มุนี" ที่นำหน้าคำว่า ราช ที่ผู้ขับล่านำทั้งคู่ สรรเสริญพระองค์คุณขอมารมณคนยอมแผ่ไปถึงแดนสวรรค์ตลอดเวลา^๓

^๑จอห์น ดาวสัน (John Dowson) ได้ให้ความหมายของคำว่า "ราชฤๅษี" ไว้ว่า หมายถึงฤๅษีหรือพระที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์ หรือกษัตริย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลกด้วยความบริสุทธิ์ และนำเคารพสักการะมาโดยตลอด ได้รับยกย่องเยี่ยงพระ หรือเยี่ยงพวกกึ่งมนุษย์กึ่งเทพในสวรรค์ของพระอินทร์ เช่นกับวิศวามิตร หรือปุรุวัส ดู John Dowson Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature (New Delhi : Munshiram Manoharlal Puplichers Pvt. Ltd. , 1973), p.253.

^๒Manmatha Nath Dutt, trans. Harivamsha, p.129.

^๓Sak. II.14, p.56-58.

aho dīptimato'pi viśvasanīyatāsyā vapuṣaḥ / atha vā upapannam
 etad ṛṣibhyo na atibhinne rājani / kuṭaḥ /
 adhyākṛāntā vasatiramunāpyāśrame sarvabhogye
 rakṣāyogād ayam api tapaḥ pratyahaṃ saṃcinoti /
 aśya api dyām sprśati vasinaścāraṇadvandvagītaḥ
 puṇyaḥ śabdo muniriti muhuḥ kevalaṃ rājapūrvah / II.14 /

ท้าวปุรุรวัส

ท้าวปุรุรวัสเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมานาน คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงพระองค์ว่าเป็นโอรสของนางอิพา^๑ ในศกปถพราหมณะบอกว่าพระองค์เป็นโอรสของนางอิพา^๒ ส่วนวิษณุปุราณะ^๓ ภาควัตปุราณะ^๔ และทริวงค์^๕ กล่าวไว้ตรงกันว่าพระองค์เป็นโอรสของพระพุท^๖

^๑ Ralph T.H. Griffith, trans. The Hymn of R̥gveda (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), X , p.609.

^๒ Julius Eggeling, trans. The Śatapatha Brah̥mana (Delhi : Motilal Banarsidass, 1966), V , p.68.

^๓ H.H. Wilson, trans. The Vishnu Purana (London : Trübner & Co. 1856), III, p.236.

^๔ Ganesh Vasudeo Tagare, trans. The Bhāgavata Purāna (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), IX, p.1198.

^๕ Manmatha Nath Dutt, Trams. The Harivam̥śa, p.103, 107.

^๖ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia (Delhi : Motilal Banarsidass, 1975), pp.620-621. พระพุทเป็นโอรสของพระจันทร์ (โสเม) กับนางคารา มีเรื่องเล่ากันว่า เนื่องจากรัศมีอันสวยงามของพระจันทร์นี้เองทำให้นางคารา ชายาของพระพฤหัสถ์หลงใหล และตามไปอยู่กับพระจันทร์ พระพฤหัสถ์ก็โกรธมาก จึงขอความร่วมมือจากเหล่าเทวดาเพื่อเตรียมต่อสู้กับพระจันทร์ พวกเทวะทั้งหลายเข้าข้างพระพฤหัสถ์ แต่พระอินทร์เข้าประนีประนอม ทั้งสองฝ่ายตกลงกันโดยให้พระจันทร์ส่งนางคาราคืนแก่พระพฤหัสถ์ นางคาราคังครรภ์ และบอกพระพฤหัสถ์ว่า เด็กในครรภ์เป็นลูกของพระจันทร์ เมื่อนางคลอดพระจันทร์ก็มารับเอาลูกไป และตั้งชื่อให้ว่าพระพุท พระพรหม และฤๅษีอื่น ๆ ให้พระพุทอยู่ระหว่างคาวเคราะหฺ์ต่างๆ พระพุทแต่งงานกับนางอิสลา มีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่าปุรุรวัส ซึ่งได้สืบเชื้อสายจันทรวงศ์ต่อมา.

กับนางอิลลา^๑ เนื่องจากพระพุทเป็นผู้สืบเชื้อสายจันทรวงศ์ และนางอิลลาเป็นเชื้อสายสุริยวงศ์ เพราะฉะนั้นท้าวปุรุรวรวิศก็ทรงมีเชื้อสายทั้งสุริยวงศ์และจันทรวงศ์ คำว่าส่วนใหญ่ถือว่า ท้าว-ปุรุรวรวิศเป็นผู้สืบเชื้อสายจันทรวงศ์และเป็นบรรพบุรุษแห่งราชวงศ์ปุรุซึ่งเป็นต้นตระกูลของ-ท้าวทษยันต์^๒อีกด้วย ท้าวปุรุรวรวิศทรงเป็นราชกษัตริย์โดยกำเนิด ในบทละครเรื่องวิกิรโมวดี จะมีผู้ใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่าราชกษัตริย์^๓ บ่อยครั้งที่สุด

^๑Ganesh Vasudeo Tagare, trans. The Bhagavata Purana , IX pp. 1126-1129. ภาควัดปุราณะกล่าวถึงกำเนิดของนางอิลลาไว้ว่า พระมณูไวศวติคไม่มีพระราชนิโอรส จึงขอให้พระวสิษฐผู้เป็นที่เคารพของตน ทำพิธีบวงสรวงขอราชนิโอรสจากพระมิตรและพระวรุณ นางศรัทธาภรรยาของพระมณูนั้นต้องการลูกสาว จึงเข้าไปขอร้องพราหมณ์ให้ตกใจให้สวทขอลูกสาวให้ พราหมณ์ตกลง ในที่สุดนางก็ไ้ลูกสาวสมใจให้ชื่อว่าอิลลา พระมณูไม่พอใจ และได้ถือว่าพระวสิษฐ พระวสิษฐสืบทราบได้ว่า พราหมณ์ให้ตกใจทำพิธีนิโค-พลาค จึงคัดสินใจขอพรจากพระวิษณุให้ช่วยทำให้นางอิลลาเป็นชาย พระวิษณุช่วยพรให้นาง-อิลลาคล้ายร่างเป็นบุรุษผู้เก่งกล้าชื่อว่าสุทญมน วันหนึ่งท้าวสุทญมนเสด็จออกป่าล่าสัตว์ ตาม-กวางเข้าไปในป่าลึกจนถึงเชิงเขาเมรุ จนล่องลำเข้าไปในสถานที่ที่โอรานของพระคิเว และพระอุม่าซึ่งกำลังหยอกล้อกันอยู่ ทันใดนั้นท้าวสุทญมนและผู้ติดตามก็ไ้กลายเป็นสตรีหมด-หญิงสาว (สุทญมน) กับเพื่อนที่วนเวียนอยู่ในป่า จนไปพบอาศรมของพระพุทโอรสของโสม พระ-พุทไค้นางเป็นชานา มีโอรสพระองค์หนึ่งมีนามว่าปุรุรวรวิศ เรื่องของท้าวสุทญมนคล้ายร่าง-เป็นสตรีรู้ถึงพระวสิษฐ พระวสิษฐส่งสารท้าวสุทญมนจึงได้สวทอ่อนวอนขอพรจากพระคังกร (คิเว) ให้ท้าวสุทญมนกลับเป็นชายดังเดิม พระคิเวจึงไปรคให้ท้าวสุทญมนเป็นชาย ๑ เดือน เป็นหญิงอีก ๑ เดือนสลับกันไป แต่ในวิษณุปุราณะบอกว่า พระพุทส่งสารนางอิลลาที่คองค่าง-รคนอยู่ในลักษณะนั้น จึงทำพิธีบวงสรวงพระวิษณุ ขอให้นางอิลลาคล้ายเพศเหมือนเดิม นางอิลลา-ไ้รับพรให้กลายเป็นท้าวสุทญมนอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาก็ทรงมีพระราชนิโอรสอีก ๓ พระองค์ คือ-เจ้าชายอุทกละ เจ้าชายคยะ และเจ้าชายวินตะ ในบั้นปลายชีวิต พระองค์ทรงมอบเมือง-ประคิษฐานให้แก่ท้าวปุรุรวรวิศ และพระองค์ก็เสด็จออกบำเพ็ญพรตในที่สุด

^๒ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p.264.

^๓ Vik. I, p.20; II, p.38; III, p.78;92; IV, p.102.

ท้าวอัคนิมิตร

ท้าวอัคนิมิตรเป็นกษัตริย์ที่มีจริงในประวัติศาสตร์ ในราว ๑๔๔-๓๒ ปี ก่อนคริสตกาล^๑ คัมภีร์วิษณุปุราณะได้กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงเป็นราชโอรสของท้าวบุษยมิตรปฐมวงศ์ของราชวงศ์ศุงคะ^๒ แห่งแคว้นมคธ ท้าวอัคนิมิตรทรงมีพระราชนัดดาที่เป็นพระราชโอรสของท้าวสุชเชษฐะ ทรงพระนามว่าเจ้าชายวสุมิตร^๓ ส่วนในบทละครเรื่อง-มาลาวิกาคนิมิตรนั้น กล่าวถึงเจ้าชายวสุมิตรว่าเป็นพระราชโอรสของท้าวอัคนิมิตร^๔

^๑ E.J. Rapson, Ancient India (London : Cambridge at the University Press, 1914), p.114.

^๒ราชวงศ์ศุงคะเป็นราชวงศ์หนึ่งที่ขึ้นปกครองแคว้นมคธต่อจากราชวงศ์เมารยะ ในราว ๑๔๔-๓๒ ปี ก่อนคริสตกาล ผู้ก่อตั้งราชวงศ์ศุงคะคือพระเจ้าบุษยมิตร หรือบุษยมิตร แต่เดิมนั้นพระเจ้าบุษยมิตรเป็นเพียงเสนาบดีของพระเจ้าพฤหิทรณะ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์เมารยะ เสนาบดีบุษยมิตรได้เข้ายึดอำนาจแล้วปลงพระชนม์พระเจ้าพฤหิทรณะเจ้านายคน และปราบดาภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งมคธแทน ทรงก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อว่าราชวงศ์ศุงคะ พระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองหลวงชื่อว่าปาฏลีบุตร และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ท้าวอัคนิมิตรราชโอรสไปครองเมืองทางตะวันตก ชื่อเมืองวิทีกา ราชวงศ์ศุงคะปกครองแคว้นมคธอยู่นานถึง ๑๑๒ ปี มีกษัตริย์ปกครองสืบเชื้อสายกันถึง ๑๐ พระองค์ คือ ๑ พระเจ้าบุษยมิตร ๒ พระเจ้าอัคนิมิตร ๓ พระเจ้าวสุชเชษฐะ ๔ พระเจ้าวสุมิตร ๕ พระเจ้าโอทรณะ ๖ พระเจ้าปุลินทกะ ๗ พระเจ้าโฆษะ ๘ พระเจ้าวัชรมิตร ๙ พระเจ้าภาคะ ๑๐ พระเจ้าเทวภูติ ฦ E.J. Rapson

Ancient India , pp.517-518.

^๓ H.H. Wilson , The Vishnu Purana , IV , pp.190-191.

^๔ Māl. V , p.157.

ไม่ได้เป็นพระราชนัดดาตั้งที่คัมภีร์ปุราณะได้ว่าไว้ ราชวงศ์สูงคะปกครองแคว้นมคธอยู่ประมาณ ๑๑๒ ปี มีกษัตริย์ปกครองทั้งหมด ๑๐ พระองค์ ท้าวอัคนิมิตรทรงครองราชย์ ณ แคว้นมคธสืบต่อจากพระราชบิดาเป็นเวลา ๘ ปีด้วยกัน^๑

ในบทละครเรื่องมาลวิกาคนิมนั้น กาสิทาสได้กล่าวถึงท้าวอัคนิมิตรว่าทรงสืบเชื้อสายมาจากราชตระกูลพิมพะที่ดำรงอยู่ในราชประเพณีที่สูงส่ง และมีความสุภาพอ่อนโยนเป็นพรต^๒

๒. พระเอกควรเป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มแน่น ลักษณะเช่นนี้ กาสิทาสไม่ได้กล่าวไว้ตรง ๆ แต่พอจะอนุมานได้จากพฤติกรรมของตัวละครที่แสดงออกมา ท้าวทุษยันต์ และ ท้าวปุรุวัส นั้นยังอยู่ในวัยหนุ่มแน่นแข็งแรง ท้าวทุษยันต์ทรงมีความสามารถในการเข้าป่าล่าสัตว์ได้อย่างไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ทั้ง ๆ ที่การล่าสัตว์นั้นเป็นการกีฬาที่ต้องใช้ความอดทน ความแข็งแรงและความทรากคร่ามากเป็นพิเศษ แต่ท้าวทุษยันต์ไม่เคยบ่นถึงความเหนื่อยยาก แต่กลับสนุกสนานเพลิดเพลินยิ่ง^๓

ความกระฉับกระเฉงและควมมีชีวิตชีวาของท้าวทุษยันต์ทำให้อนุมานได้ว่าพระองค์ยังคงหนุ่มแน่น เห็นได้จากตอนที่นางปริยัมวทาพบพระองค์ครั้งแรก นางปรารภกับนางอนสุยาว่า "อนสุยาจะ, เขาเป็นใครกันนะ กริยาท่าทางของเขารวมเอาควมมีชีวิตชีวาและความสง่างามเข้าด้วยกัน ดูเหมือนจะมีลักษณะของผู้เป็นใหญ่ๆ ในขณะที่เจรจากับเราอย่างอ่อนหวาน"^๔

^๑ E.G. Rapson, The Cambridge History of India (London : Cambridge at the University Press, 1922), I, p.518.

^๒ Māl. IV.14, p.116.

^๓ Sak. II.4, p.46.

^๔ Sak. I ร้อยแก้ว p.26.

สำหรับท้าวปุรุรวรวิสน์นักกาฬิทาสไม่ได้กล่าวถึงความหนุ่มแน่นของพระองค์ไว้ แต่จากพระวรกายที่กำยำล่ำสัน และแข็งแรงของพระองค์ที่ขุนวังได้กล่าวถึงไว้^๑ และความว่องไวกระฉับกระเฉงของพระองค์ในคราวได้เสด็จไปช่วยเหลือนางอุรวรสีจากอสูรเกศินก็พอจะอนุมานได้ว่าพระองค์ยังคงหนุ่มแน่นอยู่

ส่วนท้าวอัคนิมิตรไม่ได้อยู่ในวัยหนุ่มเหมือนกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ที่กล่าวแล้ว เพราะพระองค์ทรงมีพระราชโอรสเจริญวัยพอที่จะเป็นแม่ทัพคุมกันม้าในพิธีราชสูยะได้ และสามารถรบชนะพวกยวนะ และปราบปรามเจ้าชายเมืองต่างๆ ถึง ๑๐๐ พระองค์ที่ม้าอัศวเมธนั้นมา^๒

๓. พระเอกควรเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เป็นผู้เสียสละ ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากอุปนิสัยของท้าวหุขยันต์ ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในลักษณะของตัวละครชายระดับอุดมบุรุษ^๓

๔. พระเอกต้องเป็นผู้กล้าหาญ ลักษณะแห่งความกล้าหาญนี้เห็นได้จากคุณลักษณะของท้าวหุขยันต์และท้าวปุรุรวรวิสน์ ท้าวหุขยันต์ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้กล้าหาญที่สุดของผู้กล้าหาญ ท้าวปุรุรวรวิสน์ได้รับคำสรรเสริญว่าเป็นผู้กล้าหาญและเป็นพันธมิตรที่มีค่ายิ่งในสงคราม สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในตอนที่ถูกกล่าวถึงความสามารถของพระเอกในบทละครของกาฬิทาส^๔

๕. พระเอกต้องเป็นคนมีความตั้งใจแน่วแน่มั่นคง ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากท้าวอัคนิมิตรและท้าวปุรุรวรวิสน์ในบทละครของกาฬิทาส ลักษณะแห่งความแน่วแน่ของท้าวอัคนิมิตรเห็นได้จากตอนที่ ๑ ตอนที่พระองค์ได้รับพระราชสาส์นตอบเป็นท่านองท่าหายจากเจ้าชายยัชฌูเสนผู้ครองเมืองวิทรภัก พระองค์ทรงทราบได้ทันทีว่า เจ้าชายยัชฌูเสนทรงเป็นศัตรูโดยธรรมชาติ และมีพฤติกรรมต่อต้านพระองค์ พระองค์ทรงตกลงพระทัยอย่างแน่วแน่ ที่-

^๑ ฐวิทยานิพนธ์หน้า ๕๐.

^๒ ทล ๑.๖ ร้อยแก้วก่อนโคลกที่ 15 , P.1๖๖ .

^๓ ฐวิทยานิพนธ์หน้า ๖๔.

^๔ เล่มเดียวกันหน้า ๓๓ - ๓๔ , ๔๒.

จะให้แม่ทัพยกไปตีเมืองวิทรรภ์และทำลายล้างให้สิ้นเสี้ยนหนาม^๑ และเหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่พระองค์ทรงคาดหมาย คือ ได้รับชัยชนะในที่สุด

ส่วนท้าวปุรุรวีสแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีพระทัยแน่วแน่มั่นคงคือนางจรวาคีเห็นได้จากองก์ที่ ๕ ตอนที่นางจรวาคีกราบทูลพระองค์ว่า เมื่อพระองค์ได้พบพระราชโอรสแล้วนางก็ต้องจากพระองค์กลับไปสู่สวรรค์ ตามคำบัญชาของพระอินทร์ ท้าวปุรุรวีสทรงทราบอย่างนั้นก็เสียพระทัยมาก ทรงรำพันต่าง ๆ นานา และทรงตัดสินพระทัยอย่างเด็ดขาดว่า ถ้าพระองค์จะคงพรากจากนางแล้ว พระองค์ก็จะยกราชสมบัติให้แก่เจ้าชายอายุส และตัวพระองค์ก็จะเสด็จออกบำเพ็ญพรตในป่า^๒

๖. ลักษณะของพระเอกในตำราการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิทาสอีกประการหนึ่งที่สอดคล้องกับพระเอกในบทละครของกาลิทาสได้แก่ ความสุภาพอ่อนโยน พระเอกในบทละครของกาลิทาสทุกคนมีความใกล้ชิดกับสตรีอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีสุภาพอ่อนโยนและเอาอกเอาใจคนเป็นคุณลักษณะประจำตน

๗. การมีความภาคภูมิใจในตนเองก็เป็นลักษณะของพระเอกที่เห็นได้จากลักษณะของท้าวทุษยันต์ในบทละครเรื่องอภิชฏยานศกุนตลา ท้าวทุษยันต์ทรงมีความภาคภูมิใจพระทัยในความเป็นผู้สืบเชื้อสายจากราชวงศ์ปุรุที่สูงส่ง พระองค์ทรงเคารพตนเองยิ่งนัก และทรงรู้จักตัวพระองค์เองเป็นอย่างดีว่าเมื่อใดพระองค์ได้ทรงกระทำอะไรลงไปบ้าง ดังนั้นเมื่อวิฑูษกะได้กราบทูลทักท้วงเรื่องนางศกุนตลาว่า นางเป็นลูกสาวของฤๅษีซึ่งต่างวรรณะกับพระองค์ ท้าวทุษยันต์ตรัสตอบอย่างภาคภูมิใจพระทัยว่า "เพื่อนรัก, จิตใจของผู้ที่สืบเชื้อสายจากท้าวปุรุนั้นไม่หมกมุ่นอยู่ในสิ่งต้องห้ามหรือ ได้ยินว่า นางนั้นมีต้นนิคมมาจากนางฟ้า

^๑ mā1. I ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 7, p.14.

^๒ Vik. V.17, p.150.

ณัฐคนนั้นได้พบเธอ หลังจากที่นางฟ้าองค์นั้นทิ้งเธอไว้ เหมือนกับคอกนมวัลลิกาพลัดมาอยู่บนต้นอรรกะ"^๑ จากที่พระองค์โคตรัสมานั้น แสดงให้เห็นว่า การที่พระองค์จะทรงทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไป จะต้องรอบคอบเสมอ พระองค์จะไม่กระทำสิ่งที่น่าตำหนิได้ เมื่อพระองค์ทรงมุ่งหวังที่จะไถ่ล้างสกุนตลา พระองค์จะต้องดำเนินวิธีการอย่างถูกต้องตามทำนองคลอง-
ธรรม มิให้ผิดกรรมเนียมประเพณี

๔. พระเอกต้องมีความอดุสสาหะ ซึ่งหมายถึง ความมานะบากบั่นและอดทน
ลักษณะนี้ เห็นได้จาก ท้าวทุษยนต์ ในบทละครเรื่องอภิชฌานสกุนตลา และ ท้าวปุรุรวาส ใน
บทละครเรื่องวิกรโมรวิที การแสดงออกถึงความอดุสสาหะของท้าวทุษยนต์ เห็นได้จากองก์
ที่ ๒ ตอนลำสັคว ส่วนความอดุสสาหะของท้าวปุรุรวาส เห็นได้จากองก์ที่ ๔ ตอนที่พระองค์
เสด็จออกติดตามนางฉุรวทีที่หายสาบสูญไป ลักษณะของความบากบั่นอดทนนี้ ผู้วิจัยได้เสนอ
ไว้แล้วในตอนทีกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระเอกในบทละครของกาลิทาส กับระคับของ
ตัวละครชายแบบอุดมบุรุษ^๒

๕. ลักษณะของพระเอกประการสุดท้ายที่จะกล่าวถึงก็คือ พระเอกควรเป็นผู้ที่
คนทั่วไปนิยมรักใคร่ ลักษณะเช่นนี้ เห็นได้จาก พระเอกในบทละครของกาลิทาสทุกคน ไม่
ว่าจะเป็น ท้าวทุษยนต์ ท้าวปุรุรวาส หรือ ท้าวอัคนิมิตร ท้าวทุษยนต์ ทรงเป็นกษัตริย์ที่เอาพระ
ทัยใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรผู้มีไ้ซาค แม้แต่ผู้ทรงศีล พระองค์ก็เอาพระทัยใส่ตรวจตรา
ก้วยตัวของพระองค์เอง ทรงปกครองข้าแผ่นดินของพระองค์ประจุกุลหลาน ราษฎรของ
พระองค์ทุกคน ต่างก็ตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ความซาบซึ้งในพระองค์
ท่านนั้น ก่อให้เกิดความบังคาลใจแก่นักขับซึ่งได้ขับล่านำสฤดีพระองค์ไว้^๓

^๑ Sak. II.8, p.50,52.

^๒ วิทยานิพนธ์หน้า ๖๔.

^๓ เล่มเดียวกันหน้า ๓๖.

ชื่อเสียงของท้าวทษยันต์ มิใช่จะเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวโลกเท่านั้น แม้ชาวสวรรค์ก็พากันนิยมยกย่องพระองค์ จนนำเอาพระเกียรติยศชื่อเสียงของพระองค์ ตลอดจนพระนามของพระองค์ ไปจากกรีกไว้ ณ ต้นกัลปดาบนสวรรค์อีกด้วย^๑

ท้าวปุรุรวัส ก็เป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ที่ประชาชนของพระองค์นิยมรักใคร่และเทิดทูน ทั้งสิ้นรวมทั้งชาวสวรรค์ด้วย^๒ พระองค์ท่านทรงอุทิศตน ทำงานในหน้าที่เพื่อประชาชนอย่างเต็มความสามารถ ดังที่ผู้ขับลำนำเปรียบเทียบการทำงานของพระองค์กับพระอาทิตย์ พระองค์ทรงมีเวลาพักเพียงช่วงที่ ๖ ของวันเท่านั้น^๓ ส่วนค่านสวรรค์นั้นยกย่องให้พระองค์เป็นพระสหายสนิทของพระอินทร์ และพระอินทร์ก็ถือว่าท้าวปุรุรวัสเป็นพันธมิตรที่มีค่ายิ่งในสงคราม^๔

ส่วนท้าวอัคนิมิตรนั้นทรงได้รับความนิยมนยกย่องอย่างสูงทั้งจากค่านการเมืองและการปกครองประเทศ อำนวยความดีแก่ผู้เชื่อวชาอุททางค่านอรรถศาสตร์ต่าง ๆ ได้ยกย่องท้าวอัคนิมิตรว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่เปรี๊ยะปรากฏทางค่านการเมืองโดยแท้^๕ ประชาชนของพระองค์ต่างก็ให้ความเชื่อมั่นในการ เป็นผู้นำประเทศที่จะนำความสันติสุขมาสู่เขาเหล่านั้น

^๑ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๓๘.

^๒ Vik. V ร้อยแก้วหน้า ๑๒๘.

^๓ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๔๓.

^๔ Vik. V ร้อยแก้วหน้า ๑๕๘.

^๕ MāI. I, 8, p.14.

ประเภทของพระเอกในบทละครของกาสิทาส

ในตอนต้นของบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยได้อาศัยการแบ่งประเภทของพระเอกในคัมภีร์นาฏยศาสตร์มาใช้แบ่งพระเอกในบทละครของกาสิทาส ผู้วิจัยเห็นว่า ทั้งท้าวทุษยันต์ ท้าวปุรุรวัดและท้าวอัคนิมิตร ต่างก็จัดอยู่ในพระเอกประเภทวีรลลิตะ (มั่นคงและร่าเริง) เพราะภรรยาได้จัดให้ภักษัตริย์ทั้งหลายอยู่ในประเภทนี้เท่านั้น และไม่ได้บอกรายละเอียดของอุปนิสัยของพระเอกในแต่ละประเภทไว้ ส่วนตำราการละครสมัยหลังกาสิทาส ได้จัดแบ่งประเภทของพระเอกไว้เช่นเดียวกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์ และได้บอกลักษณะอุปนิสัยของพระเอกแต่ละประเภทไว้อย่างละเอียด^๑ ซึ่งลักษณะเหล่านี้ น่าจะมีส่วนที่ได้แนวคิดมาจากบทละครของกาสิทาสด้วย และถ้าผู้วิจัยจะแบ่งประเภทของพระเอกในบทละครของกาสิทาสโดยใช้แนวทางของตำราการละครรุ่นหลังเป็นหลักแล้ว ก็จะได้ประเภทของพระเอกแตกต่างไปจากการแบ่งประเภทพระเอกตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ดังต่อไปนี้

ก. ท้าวทุษยันต์ ควรจัดอยู่ในพระเอกประเภทวีโรทาคตะ (มั่นคงและจิตใจสูง) เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีคุณธรรมเป็นเลิศ ทรงมีพระทัยสูงส่งด้วยความคิดบุญต่อพระราชามารดา^๒ มีความเคารพอย่างสูงต่อผู้ทรงศีล^๓ ทรงกล่าวพระองค์อยู่ในกรอบของศีลธรรมและประเพณีทุกประการ^๔ พระองค์ทรงใช้ความอดกลั้น เอาชนะความปรารถนาที่เกิดขึ้นในพระทัยได้เป็นอย่างดี^๕ แม้พระองค์จะเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถและได้รับความยกย่องจากผู้อื่นเพียงใดก็ตาม พระองค์ก็มิได้แสดงความเย่อหยิ่ง หรือศรีอวดแต่อย่างใด กลับแสดงความอ่อนน้อมต่อมคนยิ่งขึ้น^๖ เมื่อพระองค์ตั้งพระทัยที่จะกระทำการใดแล้ว แม้จะมีอุปสรรคมากมาย พระองค์ก็มีทรงย่อท้อ ทรงหาทางออกที่จะกระทำการที่

^๑ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๒๔ - ๒๗.

^๒ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๕๗-๕๘.

^๒ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๕๖.

^๕ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๕๘.

^๓ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๕๗.

^๖ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๖๖.

พระองค์ปรารถนาจนได้ เห็นได้จากกรที่พระองค์ทรงพยายามที่จะให้ไฉนางศกุนตลามาเป็นมเหสีของพระองค์อย่างถูกต้องตามประเพณี^๑

ข. ท้าวบุรุษวิธ ก็น่าจะจัดอยู่ในพระเอกประเภทวีโรทาคตะ (มั่นคงและจิตใจสูง) พระองค์ทรงมีลักษณะที่เป็นชิวระ คือ ไม่ทรงพรันพริงในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทรงมีกำลังใจที่เข้มแข็งและกล้าหาญ ทรงแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เห็นได้จาก การเสด็จไปช่วยเหลือนางอุรวสีจากอสูรเกกินอย่างทันท่วงที^๒ พระองค์ทรงมีจิตใจสูงส่งพอที่จะไม่คิดว่า สิ่งที่พระองค์ได้กระทำไปนั้นเป็นบุญคุณอย่างใหญ่หลวง แม้ท้าวจิตรรตจะยกย่องสรรเสริญเพียงใด พระองค์ก็ได้แสดงความเยือกหยิ่งหรือตรีสโอ-อวคแต่ประการใด กลับตรีสออย่างอ่อนน้อมถ่อมตนอีก จนท้าวจิตรรตตรีสขมเชยพระองค์ว่า"ท่านทำถูกต้องแล้ว เพราะว่าความถ่อมถ่อมถนนั้น เป็นเครื่องประดับความกล้าหาญ"^๓ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีพระทัยรักมั่นค่อนางอุรวสี พระองค์ทรงตั้งพระทัยไว้อย่างแน่วแน่ว่า ถ้านางอุรวสีและพระองค์จะต้องจากกันแล้ว พระองค์จะขอสละราชสมบัติและออกมาเพ็ญพรตในป่า^๔

ค. ท้าวอัคนิมิตร ผู้วิจัยเห็นว่า ควรจัดพระองค์อยู่ในพระเอกประเภทวีโรลิตตะ (มั่นคงและร่าเริง) พระองค์ทรงมีคุณสมบัติที่สำคัญที่เรียกว่า ชิวระ คือ ความเข้มแข็ง ที่จะต่อต้านความปั่นป่วนแห่งชีวิตมนุษย์ ทรงปกป้องบ้านเมืองอย่างสงบสุข ไม่หวั่นไหวต่ออริราชศัตรูทั้งปวง พระองค์ปราศจากความวิตกกังวลในคานการปกครองประเทศ เพราะพระองค์ทรงมีข้าราชการบริพารที่มีความสามารถอย่างยิ่งทั้งในคานการปกครองและการรบ พระองค์ทรงมอบหมายงานคานการปกครองประเทศให้ขุนมนตรีต่าง ๆ มีมหาอำมาตย์ว่าหคตะ

^๑ วิทยานิพนธ์หน้า ๕๓-๕๔.

^๒ Vik. I, pp.4-12.

^๓ วิทยานิพนธ์หน้า ๖๔.

^๔ Vik. V.17, p.150.

เป็นหัวหน้า ทรงมอบหมายงานด้านการป้องกันประเทศให้แก่ เจ้าชายวีรเสน ผู้เป็นพระอนุชาของพระนางชารินี แต่พระองค์ก็มีไต่ละเลย กิจการเหล่านี้ ทรงคอยเอาพระทัยใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด คอยตัดสินพระทัยเมื่อถึงเวลาคับขัน^๑ นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงเชี่ยวชาญด้านศิลปะทั้งทางค่านาฏศิลป์และวิจิตรศิลป์อย่างยากที่จะหาใครเทียม^๒ พระองค์โปรดปรานความสนุกสนานเพลิดเพลินต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าในราชสำนักของพระองค์มีครูนาฏศิลป์ประจำอยู่ถึง ๒ ท่าน มีการแข่งขันในเชิงนาฏศิลป์อยู่เสมอ^๓ พระมเหสีทั้งสองพระองค์ และนางมาลวิกา ก็มีความสามารถทางค่านาฏศิลป์อย่างยิ่ง แม้พระองค์จะทรงมีพระชนมายุมากแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังเพลิดเพลินอยู่ในความสุขเยี่ยงหนุ่มสาว ทรงมีชีวิตชีวา พอพระทัยอยู่ในความสุขอันเนื่องมาจากความรัก ทรงมีมเหสีถึง ๓ พระองค์

ความรักของพระเอกในบทละครของกาลิทาส

บทละครของกาลิทาสทั้ง ๓ เรื่อง ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่แสดงออกถึงความรัก พระเอกทุกคนเป็นผู้นำตัวละครอื่นในการแสดงออกซึ่งรสรัก (ศฤงคารรส) ประกอบกับในอินเดียสมัยนั้นเปิดโอกาสให้ชายมีภรรยาหลายคนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเอกในบทละครของกาลิทาสทุกคนอยู่ในฐานะกษัตริย์ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นมีภรรยา มากกว่าหนึ่งคนได้อย่างสะดวก

ผู้แต่งคำร่าการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิทาสได้รวบรวมลักษณะเกี่ยวกับความรักของพระเอกไว้ และนำลักษณะเหล่านั้นมาจัดประเภทได้ ๔ ประเภท ดังนี้ คือ อนุกุล (รักเดียวใจเดียว) ทักนิณ (จัดเจน) ศฺรูระ (หลอกลวง) และ ธฤษฏะ (ไร้ยางอาย)

ผู้วิจัยจะพิจารณาความรักของพระเอกในบทละครของกาลิทาสตามความรักของพระเอกในคำร่าการละครสันสกฤตสมัยหลังกาลิทาสดังต่อไปนี้

^๑ Mā1. I, pp.12-14 ; V, pp.154-156.

^๒ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๔๗.

^๓ Mā1. II , pp. 36-50.

ก. ท้าวทุษยันต์

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ความรักของท้าวทุษยันต์แล้วมีความเห็นว่า ท้าวทุษยันต์จัดอยู่ในพระเอกประเภทอนุกุล (รักเคี้ยวใจเคี้ยว) เพราะพระเอกประเภทนี้เป็นคนรักเคี้ยวใจเคี้ยวหรือมีความมั่นคงต่อผู้หญิงเพียงคนเดียว^๑ จะเห็นได้ว่า ในบทละครเรื่องอภิชนานศกุนตลานั้น ท้าวทุษยันต์ทรงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสตรีคนเดียวคือนางศกุนตลา เพียงแค่ทอดพระเนตรเห็นนางศกุนตลาครั้งแรก ท้าวทุษยันต์ก็ทรงพอพระทัยในคุณสมบัติของนาง และรักนาง ปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะได้นางมาเป็นชายา ครั้นพระองค์ได้แต่งงานกับนางศกุนตลาสมพระทัย พระองค์ก็เสด็จกลับบ้านเมืองโดยไม่ได้นำนางศกุนตลาไปด้วย เพราะพระองค์ตั้งพระทัยว่า จะจัดเป็นพิธีการมารับนางอย่างสมเกียรติ แต่เนื่องจากเคราะห์กรรมอันเป็นผลจากคำสาปของฤๅษีทิวรวาส ทำให้พระองค์ลืมนาง และปฏิเสธว่าไม่เคยรู้จักนางในคราวที่นางศกุนตลาไปกับพวกเข้าเฝ้า แต่ในขณะที่อยู่ในพระราชวัง พระองค์ก็ไม่ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับสตรีอื่น

ผู้วิจัยได้เห็นความรักอันมั่นคงของท้าวทุษยันต์ที่มีต่อนางศกุนตลาอีกครั้งหนึ่งในองก์ที่ ๖ ตอนที่พระองค์ไปพบแหวนที่ระลึก และระลึกถึงนางศกุนตลาได้อีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงรู้สึกนึกค้อย่างยิ่ง ทรงเสียพระทัยในการที่พระองค์ได้ฉีกใส่นางศกุนตลาไปในคราวนางศกุนตลาเข้าเฝ้า พระองค์ทรงสำนึกผิดและได้แสดงอาการคร่ำครวญถึงนางศกุนตลาอย่างมากมา^๒

เมื่อพระองค์ได้พบนางศกุนตลาอีกครั้งหนึ่ง พระองค์จึงดีพระทัยอย่างที่สุด ทรงสารภาพผิดและงอนง้อขอโทษนาง ทรงรับนางและราชโอรสเข้ามาอยู่ร่วมกันในพระราชวังอย่างมีความสุข

^๑ดูวิทยานิพนธ์หน้า ๒๘.

^๒Sak. VI ร้อยแก้วและโคลกที่ 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22. pp.172-194.

ข. ท้าวปุรุรวัด

จากการพิจารณาอุปนิสัยทางค่านิยมความรักของท้าวปุรุรวัดแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระองค์น่าจะจัดอยู่ในประเภทประเภทหัตถิณ (จัดเจน) ซึ่งหมายถึงพระเอกที่มีภรรยาหรือผู้หญิงเกี่ยวข้องกับตัวหลายคน แต่แสดงความรักต่อหญิงเหล่านั้นอย่างไม่ลำเอียง ท้าวปุรุรวัดแม้จะมีรักใหม่คือนางจรวดี แต่พระองค์ก็ไม่ได้ทอดทิ้งหรือไม่เอาพระทัยใส่พระมเหสี แม้จะมีพระทัยจกจกอยู่กับนางจรวดีอย่างมากมาย แต่พระองค์ก็ไม่กล้าที่จะแสดงออกมากนัก เพราะเกรงพระมเหสีจะเสียดพระทัย พระองค์ตรัสกับวิฑูษกะว่า "แม้ว่าฉันจะมอบหัวใจให้กับนางจรวดีไปแล้ว แต่ฉันก็ยังให้ความเอาใจใส่แก่พระราชีนีอยู่"^๒ ในที่สุดพระนางเอาสินรีก็ยินยอมให้ท้าวปุรุรวัดแต่งงานกับนางจรวดี และได้จัดการแต่งงานให้ อย่างสมพระเกียรติ ท้าวปุรุรวัดก็ได้ให้ความรักและความเอาใจใส่แก่พระนางเอาสินรีและนางจรวดีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระองค์ทรงมีความมั่นคงต่อนางจรวดีอย่างที่สุด^๓

ค. ท้าวอัคนิมิตร

ผู้วิจัยมีความคิดว่าน่าจะจัดท้าวอัคนิมิตรไว้ในประเภทประเภทหัตถิณ (จัดเจน) เช่นเดียวกับท้าวปุรุรวัด เพราะแม้ว่าพระองค์จะทรงมีผู้หญิงสักกี่คนก็ตาม ก็มิได้ปิดบังพระมเหสี แต่ก็มีได้แสดงความรู้สึกในพระทัยให้โจ่งแจ้งนัก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงทะนุถนอมนำพระทัยของพระมเหสี เห็นได้จาก บทละครเรื่องมาลวิกาคนิมิตรองก์ที่ ๓ ตอนที่สาวใจ ๒ คน คือนางมธุกริกา และนางปรภฤตีกาสันทนาจนถึงข่าวคราวของท้าวอัคนิมิตรที่ทรงพอพระทัยนางมาลวิกา นางปรภฤตีกาเล่าให้นางมธุกริกาฟังว่า "พระเจ้าอยู่หัวนะ ทรงมีความรักใคร่นางมาลวิกาอย่างค้ำค้ำลี้กซึ่ง แต่พระองค์ไม่กล้าที่จะแสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง

^๑ วิทยานิพนธ์หน้า ๒๘.

^๒ Vik. II ร้อยแก้วหลังโคลกที่ 22, p.64.

^๓ Vik. V.17, p.150.

เพราะเกรงจะทำลายจิตใจพระนางชาวรีตี^๑ แม้พระองค์จะมีพระทัยเสน่หานางมาลวิกา
อยู่มาก แต่พระองค์ก็ได้ทอดทิ้งคนเก่า ๆ แม้พระนางอิรวดี พระสนมเอกจะแสดง
อาการหึงหวงและไม่เกรงพระทัยพระองค์ พระองค์ก็ได้ถือโอกาส พระองค์ทรงเข้าพระ-
ทัยผู้ที่มีความรักได้อย่างดียิ่ง

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบพระเอกในบทละครของกาลิลาสกับตำราการละคร
สันสกฤตทั้งสองสมัยแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กาลิลาสน่าจะอาศัยลักษณะของพระราชา
และลักษณะต่างของตัวละครชาย รวมทั้งคุณสมบัติของตัวละครชายในตำรานาฏยศาสตร์เป็น
แนวทางในการสร้างลักษณะอุปนิสัย และคุณสมบัติของพระเอกแต่ละคนในบทละครของเขา
และลักษณะอุปนิสัย รวมทั้งคุณสมบัติต่าง ๆ ของพระเอกในบทละครของกาลิลาสก็น่าจะเป็น
แบบอย่างสำหรับนักแต่งตำราการละครรุ่นหลังได้นำไปใช้ ดังเหตุผลที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้ว.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ มลล. III ร้อยแก้ว , p.54.